

Technická univerzita v Liberci
Ekonomická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2010

Kateřina Haklová

Technická univerzita v Liberci
Ekonomická fakulta

Studijní program: **N 6208 – Ekonomika a management**
Studijní obor: Podniková ekonomika

Financování systému sociálního zabezpečení v České republice

Financing the System of Social Protection in the Czech Republic

DP – EF – KFÚ 2010 14

Kateřina Haklová

Vedoucí práce: doc. Ing. Václav Urbánek, CSc., katedra podnikové ekonomiky

Konzultant: Ing. Stanislav Klazar, Ph.D., Vysoká škola ekonomická

Počet stran: 86

Počet příloh: 3

Datum odevzdání: 7. května 2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 7. května 2010

Kateřina Haklová

Anotace

Předmětem této diplomové práce je charakterizovat současný systém sociálního zabezpečení v České republice a zhodnotit jeho financování a dále se zabývat otázkou udržitelnosti důchodového systému s konkrétním návrhem řešení dané situace. Práce popisuje nastavení systému sociálního zabezpečení a člení ho na sociální pojištění, podporu v nezaměstnanosti a nepříspěvkové sociální systémy. Sociální pojištění se dělí na důchodové a nemocenské pojištění a tyto části jsou dále analyzovány. Sociální zabezpečení je zde také děleno podle jednotlivých pilířů zavedených v České republice. V práci je analyzován vývoj sociálního zabezpečení v rozmezí několika let. Této analýze předchází kapitola zaměřená na parametry, které vývoj sociálního pojištění ovlivňují. Poslední část práce se zaměřuje na hodnocení aktuálního stavu, důchodovou reformu a především na nedostatky důchodového systému. Poslední kapitola navrhuje možné řešení dané problematiky, kde je charakterizován nově navrhovaný systém a jsou zde zdůrazněny jeho silné a slabé stránky.

Klíčová slova

Důchodové pojištění, důchodový systém, financování, nemocenské pojištění, reforma, sociální zabezpečení, vývoj.

Annotation

The subject of this diploma thesis is to characterize the current system of the social protection in the Czech Republic, evaluate its funding and then consider the question of the defensibility of the pensionary system with the concrete suggestion for solving the existing situation. The diploma thesis describes the adjustment of the social protection system and divides it into the social insurance, relief in unemployment and non-contributory social funding systems. The social insurance is divided into the pensionary system and health instance and these parts are then analysed. Social protection system is divided here according to the single pillars established in the Czech Republic. The development of the social protection system in the range of several years is also analysed in the diploma thesis. The chapter focused on parameters influencing the development of the social protection system precedes the analysis. The last part of the diploma thesis is focused on the evaluation of the current situation, reform of the pensionary system and especially on the drawbacks of the pensionary system. In the very last chapter the possible solution of the problems given in the diploma thesis is suggested. The newly proposed system is characterized and its weaknesses and assets are emphasised in this suggestion.

Key words

Development, financing, health instance, pensionary insurance, pensionary system, reform, social protection.

Obsah

Seznam zkratek	8
Seznam tabulek	9
Seznam obrázků.....	10
1. Úvod.....	11
2. Systém sociálního zabezpečení v České republice	13
2.1 Sociální zabezpečení.....	13
2.1.1 Principy sociálního zabezpečení.....	13
2.1.2 Nástroje sociálního zabezpečení.....	134
2.2 Systém sociálního pojištění	135
2.2.1 Systém důchodového pojištění	135
2.2.2 Systém nemocenského pojištění	20
2.3 Podpora v nezaměstnanosti.....	23
2.4 Nepříspěvkové sociální dávkové systémy	24
2.4.1 Systém státní sociální podpory	24
2.4.2 Systém pomoci v hmotné nouzi.....	28
2.4.3 Systém státní sociálních služeb.....	31
3. Rozdělení sociálního zabezpečení dle pilířů	33
3.1 Veřejný pilíř.....	33
3.1.1 Zdroje financování.....	33
3.1.2 Poplatníci a plátcí.....	34
3.2 Dobrovolný soukromý pilíř	36
3.2.1 Penzijní připojištění se státním příspěvkem	36
3.3 Systém sociálního pojištění	37

4. Parametry ovlivňující vývoj sociálního pojištění.....	39
4.1 Ekonomický vývoj	39
4.2 Demografický vývoj	41
4.3 Vývoj nezaměstnanosti	44
5. Vývoj sociálního pojištění	46
5.1 Vývoj důchodového pojištění	46
5.2 Vývoj nemocenského pojištění	52
5.3 Vývoj pojistného	58
6. Zhodnocení aktuálního stavu důchodového systému	62
6.1 Důchodová reforma	62
6.1.1 Etapy důchodové reformy	63
6.2 Nedostatky důchodového systému	66
6.3 Stávající systém důchodového systému	69
7. Návrh řešení	74
7.1 Charakteristika navrhovaného systému	74
7.2 Silné a slabé stránky systému	77
9. Závěr	81
Seznam použité literatury	83
Seznam příloh	84

Seznam zkratek

č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
ČSÚ	Český statistický úřad
DVZ	Denní vyměřovací základ
HDP	Hrubý domácí produkt
mld.	miliarda
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
PN	Pracovní neschopnost
PAYG	pay as you go
PPM	Peněžitá pomoc v mateřství
resp.	Respektive
r/r	meziroční přírůstek
Sb.	Sbírka
tis.	tisíc
VPTM	Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství
%	procento

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přídavky na dítě.....	26
Tabulka 2: Příjmy z pojistného na sociální pojištění za rok 2008.....	34
Tabulka 3: Vývoj hrubého domácího produktu.....	40
Tabulka 4: Vývoj průměrné hrubé mzdy a míry inflace	41
Tabulka 5: Vývoj počtu obyvatel v letech 1993 - 2008	42
Tabulka 6: Úhrnná plodnost a střední délka života	43
Tabulka 7: Míra ekonomické aktivity	44
Tabulka 8: Vývoj míry nezaměstnanosti	45
Tabulka 9: Příjmy důchodového pojištění a výdaje na důchody	47
Tabulka 10: Vývoj výdajů na důchody podle druhu	48
Tabulka 11: Vývoj počtu vyplácených důchodů podle druhu důchodu	49
Tabulka 12: Přehled zvyšování vyplácených důchodů.....	50
Tabulka 13: Vývoj příjmů a výdajů nemocenského pojištění	53
Tabulka 14: Vývoj počtu plátců na sociální pojištění	54
Tabulka 15: Vývoj výdajů na dávky nemocenského pojištění podle druhu.....	56

Seznam obrázků

Obrázek 1: Základní charakteristiky demografického vývoje v letech 2010 - 2100 **Chyba! Zázločka není d**

Obrázek 2: Vývoj počtu plátců 2008-2098 70

Obrázek 3: Vývoj počtu důchodců 2008 - 2098..... 71

Obrázek 4: Vývoj salda důchodového systému v % HDP v letech 2008-2098 72

1. Úvod

Sociální zabezpečení je velice aktuální téma a týká se každého z nás. Každý člověk by měl do rozpočtu přispívat a každý člověk z něj bude jednou čerpat, někdo dříve a jiný později, další ve větší míře a jiný skoro vůbec. Sociální zabezpečení je také často diskutované téma, a to jak pro občany v důchodovém věku, tak i u mladé generace, která žije v nejistotě. Proto jsem se ve své diplomové práci rozhodla zabývat sociálním zabezpečením a především jeho financováním.

Cílem této diplomové práce je charakterizovat současný systém sociálního zabezpečení v České republice a zhodnotit jeho financování a dále se zabývat otázkou udržitelnosti důchodového systému s konkrétním návrhem řešení dané situace.

Nejprve v práci líčím nastavení systému sociálního zabezpečení v České republice, kde popisuji principy, na kterých funguje a nástroje, které sociální zabezpečení používá. Uvedu jedno z možných členění sociálního zabezpečení a přiblížím jeho jednotlivé segmenty. Rozebírám, čím se jednotlivé části zabývají, k čemu slouží a jak jsou financovány. Dále popisuji důchodové pojištění, nemocenské pojištění a podporu v nezaměstnanosti. V jedné z kapitol také uvádím nepříspěvkové sociální dávkové systémy, které do systému sociálního zabezpečení nevylučitelně patří.

V dalším úseku mé práce představím sociální zabezpečení z jiné strany, ze strany naplňování veřejného rozpočtu. Zde popisuji systém sociálního zabezpečení z pohledu jednotlivých pilířů zavedených v České republice, přiblížím jejich funkce a vymezuji poplatníky a plátce, kteří do systému přispívají. Také se zmiňuji o některých institucích, které se zabývají problematikou sociálního zabezpečení.

Ve své diplomové práci analyzuji vývoj sociálního zabezpečení v rozmezí několika let a hodnotím jednotlivá salda. Zaměřuji se na tendence, které přispívají k deficitu veřejného rozpočtu. Dále rozebírám hlavní parametry, které vývoj sociálního pojištění ovlivňují, jako jsou např. HDP, inflace, nezaměstnanost nebo věková struktura obyvatelstva.

Také v práci hodnotím aktuální stav důchodového systému, zaměřuji se na důchodovou reformu, která zčásti proběhla, a jejíž další dvě třetiny se připravují. Popisuji zde, co zákonodárci v jednotlivých etapách navrhuji. Především se v této části zaměřuji na nedostatky důchodového systému, které podle mého názoru velmi zatěžují současně nastavený systém a stávají se hrozbou pro stále rostoucí část populace v České republice. Je třeba důchodový systém upravit tak, aby byl při daném vývoji dlouhodobě finančně udržitelný.

V úplném závěru navrhuji možný způsob řešení důchodového systému v České republice. Po charakteristice mé představy o novém systému hodnotím jeho silné a slabé stránky. U slabých stránek navíc poukazuji na jejich možné řešení nebo alespoň částečné eliminování. Poslední kapitolu uzavírá souhrn podmínek, které jsou podle mého názoru nezbytné pro nejefektivnější fungování navrženého důchodového systému.

2. Systém sociálního zabezpečení v České republice

Sociální zabezpečení je důležitou formou přerozdělování prvotních důchodů v ekonomice. Zajištění a efektivní přerozdělení finančních prostředků je úlohou sociální politiky. Na sociální zabezpečení se pohlíží jako na součást veřejných financí. Veřejné výdaje na sociální zabezpečení v České republice nepřetržitě rostou. Stát cíleně přispívá k posílení sociálních jistot lidí a snaží se o udržení přiměřené životní úrovně ve všech životních situacích. Nástroje státních zásahů jsou specifikovány sociální politikou státu.

Termín sociálního zabezpečení můžeme vymezit jako souhrn institucí, zařízení a opatření, která směřují k prevenci, zmírňování, nebo odstraňování následku sociálních událostí. Sociální události jsou skutečnosti, se kterými jsou spojovány odpovídající formy pomoci potřebným osobám v rámci sociálního zabezpečení.

Cílem této kapitoly je popsat systém sociálního zabezpečení a charakterizovat výdajovou stránku sociálního zabezpečení.

2.1 Sociální zabezpečení

Smyslem sociálního zabezpečení je určitá pomoc, ať už ve formě peněžitých dávek, služeb nebo jiných forem.

Dávky sociálního zabezpečení jsou členěny na tři základní způsoby podle konstrukce na:

- dávky zásluhové, které se odvozují od výdělku účastníka,
- dávky univerzální, které jsou poskytovány ve stejné výši všem účastníkům,

- dávky individualizované, poskytované v individuálně stanovené výši neboli dávky adresné.¹

Do sociálního zabezpečení obvykle řadíme důchodové pojištění, nemocenské pojištění a státní sociální podporu.

2.1.1 Principy sociálního zabezpečení

Sociální zabezpečení je založeno na principech, které se promítají do jednotlivých systémů, ze kterých se sociální zabezpečení skládá. Jedná se o princip **univerzality**, který předpokládá, že se sociální zabezpečení vztahuje na všechny občany nebo na občany žijící na území České republiky. Princip **komplexnosti** je zabezpečení pro případ všech nejdůležitějších rizik. Dále princip **uniformity** znamená vytvoření stejných pravidel pro všechny účastníky, dle zásady **adekvátnosti** se poskytují dávky v přiměřené míře sociálním potřebám i individuálnímu přičinění adresátů. Princip **sociální garance** vyjadřuje zaručení státu za určitou životní úroveň všem oprávněným subjektům. Princip **sociální solidarity** je založen na přispění osob ekonomicky činných a osob s vyššími příjmy na zabezpečení osob s nižšími příjmy nebo osob, které byly z pracovní činnosti vyřazeny v důsledku sociální události. Princip **participace** předpokládá zapojení občanů do řešení vlastní situace a princip **ekvivalence** znamená vytvoření vazeb mezi příjmy plynoucí do příslušného systému a výdaji na sociální zabezpečení.²

2.1.2 Nástroje sociálního zabezpečení³

V průběhu dějin naší společnosti se vyvinulo několik nástrojů sociálního zabezpečení, jako jsou sociální pojištění, sociální zaopatření a podpora, sociální pomoc a sociální služby.

¹ VOSTATEK, J., *Sociální a soukromé pojištění*, s. 77.

² HALÁSKOVÁ R., *Systémy sociálního zabezpečení*, s. 20 - 21.

³ HAMERNÍKOVÁ, B., KUBÁTOVÁ, K., *Veřejné finance*, s. 244 - s. 246.

Sociální pojištění je povinné veřejnoprávní pojištění. Spočívá v povinném placení příspěvků pojištěnými osobami jejich zaměstnavateli. Z hlediska času je můžeme rozlišit na dobu před pojistnou událostí, kdy se platí příspěvky na sociální zabezpečení, a na období, proti níž existuje pojištění. V tomto období se pojištěné osobě vyplácejí dávky sociálního pojištění.

Sociální zaopatření a podpora znamená, že výdaje na sociální zabezpečení jsou hrazeny z veřejného rozpočtu. Na rozdíl od sociálního pojištění zde není určena konkrétní částka, kterou jedinec přispívá na tento systém. Sociální podpora představuje finanční prostředky, které slouží k zmírnění nákladů v nepříznivé životní situaci.

Sociální pomoc se vztahuje na případy sociální potřebnosti jednotlivců či rodin. Existují lidé, kteří mají důchod nižší než je stanovená hranice. Někdy se také zkoumá, zda hodnota majetku příjemce sociální podpory nepřesahuje určitou výši.

Sociální služby jsou poskytovány potřebným lidem veřejnými nebo i soukromými institucemi, a to buď zdarma, nebo za poplatky, které neodpovídají tržní ceně.

2.2 Systém sociálního pojištění v České republice

Systém sociálního pojištění v České republice je rozdělen na důchodové pojištění a nemocenské pojištění. Tyto systémy jsou především založeny na principu zásluhovosti a sociální solidarity.

Současný systém důchodového pojištění tvoří dvě části, a to tzv. I. pilíř, který představuje základní důchodové pojištění a dobrovolné doplňkové připojištění, tj. III. pilíř, v jehož rámci jde o penzijní připojištění se státním příspěvkem prostřednictvím produktů komerčních pojišťoven.

2.2.1 Systém důchodové pojištění (I. pilíř)

Důchodové pojištění je nejobjemnější sekce sociálního zabezpečení. V České republice v roce 2008 činily celkové výdaje na dávky důchodového pojištění přibližně 304,9 mld. korun. Podle zákona o důchodovém pojištění⁴ jsou osoby účastné tohoto pojištění zabezpečeny v životních situacích, jako je stáří, invalidita a úmrtí uživatele.

Podle těchto tří skupin dále rozeberu jednotlivé typy důchodů.

1. Starobní důchod

Starobní důchod tvoří v současném systému důchodového zabezpečení nejvýznamnější dávku. V roce 2008 bylo v České republice vydáno na starobní důchod 222,1 mld. korun, což je 66% celkových výdajů na sociální zabezpečení.

Rozlišujeme dvě koncepty pojetí starobních důchodů:⁵

- koncepce invalidity založená na „presumpci invalidity“, což znamená, že se od určitého věku invalidita předpokládá. Osoby v důchodovém věku již není účelné prověřovat z hlediska jejich pracovní schopnosti, považují se za invalidní.
- koncepce výsluhy znamená, že se starobní důchod musí vysloužit. Nárok na důchod vznikne na základě odpracování příslušného počtu let, resp. po příslušné době sociálního pojištění. Na rozdíl do koncepce invalidity není pevně stanoven důchodový věk, ale nezbytný počet let služby.

Dnešní koncepce starobního důchodu zpravidla kombinují obě pojetí.

⁴ Zákon č. 155/1995 sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ VOSTATEK, J., *Sociální a soukromé pojištění*, s. 89.

V České republice má občan nárok na přiznání starobního důchodu, pokud dosáhl důchodového věku a získal potřebnou dobu pojištění. Věk pro odchod do důchodu je rozdílný pro muže a ženy – u žen závisí mimo jiné také na počtu vychovaných dětí. Potřebná doba pojištění pro odchod do starobního důchodu v roce 2010 je 26 let a postupně se bude prodlužovat až na 35 let.⁶

Starobní důchod se skládá ze dvou složek:

- ze základní výměry stanovené pevnou částkou, tj. nezávislé na době pojištění a dosahovaném výdělku
- a
- procentní výměry odvozené z doby pojištění a výdělku dosaženého v rozhodném období, ta je však omezena redukčními hranicemi.

Základní výměra důchodu, která je stejná pro všechny důchody, činí 2 170 Kč měsíčně. Procentní výměra se stanovuje individuálně procentní sazbou z výpočtového základu podle získané doby pojištění. Za každý rok důchodového pojištění (do doby než vznikne nárok na důchod) náleží 1,5 % výpočtového základu. Nejnižší procentní výměra je 770 Kč měsíčně.⁶

Redukční hranice v roce 2010 jsou:⁶

- plně se započítává částka do 10 500 Kč,
- z částky přesahující 10 500 Kč, nejvýše však do 27 000 Kč, se započítává 30 %,
- z částky přesahující 27 000 Kč se započítává 10 %.

Redukce sleduje solidaritu vysokopříjmových skupin pojištěnců s těmi nízkopříjmovými, jejíž uplatnění je v důchodovém systému s omezeným množstvím finančních prostředků zcela nezbytné.

⁶ *Sociální zabezpečení 2010*, Česká správa sociálního zabezpečení, s. 14.

2. Invalidní důchod

Občan, který nemůže pracovat z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, může požádat o invalidní důchod. V roce 2008 bylo v České republice vydáno na invalidní důchody 57,4 mld. korun, tato částka tvoří druhou největší část výdajů na důchodové pojištění.

I zde můžeme rozlišit dvě pojetí invalidních důchodů:⁷

- koncepce starobní, která chápe invaliditu jako předčasné zestárnutí. Způsob výpočtu invalidního důchodu je shodný se starobním důchodem s tím, že se částečně připočítávají roky, které důchodce nebude moci odpracovat.
- koncepce nemocenská chápe invaliditu jako zvláštní formu nemoci, tedy prodlouženou nemoc. Původně se používala pouze v sociálním úrazovém pojištění. Jsou to tzv. nemocenské dávky vyplácené bez časového omezení.

Zdravotní stav posuzují lékaři České správy sociálního zabezpečení. Velikost invalidního důchodu závisí na stupni invalidity.⁸ Rozlišujeme tři stupně invalidity namísto původního členění na plnou a částečnou invaliditu. Podle zákona je pojištěnec invalidní, jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nastal pokles jeho pracovní schopnosti nejméně o 35 %, přičemž pokud jeho pracovní schopnost poklesla:

- o 35 až 49 %, jedná se o invaliditu prvního stupně,
- o 50 až 69 %, jedná se o invaliditu druhého stupně,
- o 70 % a více, jedná se o invaliditu třetího stupně.⁹

3. Pozůstalostní důchod

⁷ VOSTATEK, J., *Sociální a soukromé pojištění*, s. 121.

⁸ Pozn. Nově zavedeno, s účinností od 1. 1. 2010.

⁹ *Sociální zabezpečení 2010*, Česká správa sociálního zabezpečení, s. 17.

Pozůstalostní důchody se snaží v hlavní podstatě zmírnit rizika v případě smrti živitele a s tím spojené problémy úhrady finančních potřeb. Pozůstalostní důchody jsou rovněž významnými dávkami důchodového pojištění. V České republice v roce 2008 se na tyto dávky vynaložilo celkem 27,5 mld. korun. Do pozůstalostního důchodu řadíme vdovský či vdovecký důchod a sirotčí důchod.

Vdovský a vdovecký důchod

Pokud zemře manžel a jsou splněny zákonem stanovené podmínky, pozůstalé manželce náleží vdovský důchod. V případě, že zemřela manželka, pak pozůtalý manžel dostává vdovecký důchod.

Dvě pojetí vdovských důchodů, jež vychází z historických vazeb:¹⁰

- koncepce úřednická, která předpokládá, že manželka nemůže být zaměstnána ze stavovských důvodů.
- dělnická koncepce nevychází za stavovských zábran nastoupit do zaměstnání, pouze jen existují - li překážky jako je invalidita, stáří nebo péče o děti.

Sirotčí důchod

Nezaopatřené dítě má nárok na sirotčí důchod, zemřel-li jeden z rodičů (osvojitel) nebo osoba, která dítě převzala do péče. Oboustranně osiřelé dítě má nárok na sirotčí důchod po každém z rodičů nebo po osobě, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů. Nezbytnost zaopatření sirotků ze sociálního zabezpečení je nesporná.¹¹

Vdova nebo vdovec má nárok na vdovský nebo vdovecký důchod po manželovi nebo manželce a nezaopatřené dítě má nárok na sirotčí důchod po svém rodiči (osvojiteli), jestliže daná osoba, která pobírala starobní důchod, nebo invalidní důchod, nebo ke dni

¹⁰ VOSTATEK, J., *Sociální a soukromé pojištění*, s. 132 - 133.

¹¹ *Sociální zabezpečení 2010*, Česká správa sociálního zabezpečení, s. 20 - 22.

smrti, splnila podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod nebo na starobní důchod, nebo zemřel/a následkem pracovního úrazu.¹²

Vdovský či vdovecký důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti jednoho z manželů. Na sirotčí důchod je nárok po celou dobu, kdy je dítě považováno za nezaopatřené dítě. Vdovský i vdovecký důchod a sirotčí důchod se rovněž skládá ze základní a procentní výměry. Základní výměra stejná pro všechny důchody je 2 170 Kč měsíčně. Procentní výměra činí 50 % procentní výměry starobního nebo invalidního důchodu, na který měla nebo by měla nárok zemřelá osoba v době smrti u vdovského a vdoveckého důchodu a 40 % u sirotčího důchodu.¹³

2.2.2 Systém nemocenského pojištění

Cílem dávek nemocenského pojištění je zabezpečit výdělečně činné občany při dočasné pracovní neschopnosti při tzv. krátkodobých sociálních událostech pro nemoc, úraz či mateřství, kdy postrádají výdělek a vznikají výdaje na léčení.

Od 1. ledna 2009 je nemocenské pojištění upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, který zahrnuje jak okruh osob účastných nemocenského pojištění, jejich nároky z tohoto pojištění a stanovení výše poskytovaných dávek, posuzování zdravotního stavu pro účely nemocenského pojištění, tak organizační uspořádání nemocenského pojištění, jakož i řízení v tomto pojištění.

Všechny dávky nemocenského pojištění vyplácí okresní správa sociálního zabezpečení a hradí se z příjmů z pojistného na sociální zabezpečení.

Z nemocenského pojištění zaměstnanců se vyplácí čtyři druhy dávek: nemocenské dávky, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžitá pomoc v mateřství.

¹² *Portál veřejné správy české republiky 2010*, [online], [cit. 2010-02-10].

¹³ *Sociální zabezpečení 2010*, Česká správa sociálního zabezpečení, s. 22

OSVČ a zahraniční zaměstnanci, pokud si platí nemocenské pojištění, mají nárok na nemocenské dávky a peněžitou pomoc v mateřství.

1. Nemocenské dávky¹⁴

U dávek v nemoci by se měly uplatňovat stejné zásady jako u starobních a invalidních důchodů. Problematika je však jednodušší, protože nemoc vylučuje výdělečnou činnost. Zaměstnanci musejí být tedy zabezpečeni pro případ nemoci.

Nemocenské dávky se poskytují za kalendářní dny. Náleží od 15. dne pracovní neschopnosti nebo karantény až do jejího ukončení. Doba, po kterou občan nemocenské pobírá, se nazývá podpůrná doba. Trvá maximálně do uplynutí 380 kalendářních dnů od vzniku pracovní neschopnosti.

V době prvních 14 kalendářních dnů PN nebo karantény je zaměstnanec zabezpečen náhradou mzdy, kterou mu vyplácí jeho zaměstnavatel. Náhrada mzdy náleží zaměstnanci, který je nemocensky pojištěn a splňuje také podmínky nároku na nemocenské. Poskytuje se za pracovní dny – při dočasné PN od čtvrtého pracovního dne (při karanténě od prvního pracovního dne), a to jen v době trvání pracovního vztahu. Pokud zaměstnanec pracuje současně ve více zaměstnáních, má nárok na náhradu mzdy z každého zaměstnání zvlášť. Náhrada mzdy není dávkou nemocenského pojištění.

Byla zavedena jednotná procentní sazba pro výpočet denní výše nemocenského ve výši 60 %. Nezáleží tedy na délce trvání dočasné pracovní neschopnosti, dávka bude po celou dobu vyplácena v jednotné výši.

2. Podpora při ošetřování člena rodiny¹⁵

¹⁴ *Sociální zabezpečení 2010*, Česká správa sociálního zabezpečení, s. 4 -5.

Poskytuje se zaměstnanci z důvodu:

- ošetřování nemocného člena domácnosti
- nebo z důvodu péče o dítě mladší 10 let.

Ošetřovné se vyplácí od čtvrtého dne potřeby ošetřování. Rodiče či jiné oprávněné osoby se přitom mohou jednou v ošetřování vystřídat. Ošetřovné se vyplácí nejdéle po dobu prvních 6 kalendářních dnů potřeby ošetřování. Zaměstnanci, který má v trvalé péči dítě do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku, a je jinak osamělý, pak nejdéle 13 kalendářních dnů. Za kalendářní den činí ošetřovné 60 % denního vyměřovacího základu.

3. Peněžitá pomoc v mateřství¹⁵

Peněžitá pomoc v mateřství se poskytuje za kalendářní dny, její výše je 60 % denního vyměřovacího základu a vyplácí se od prvního dne nástupu na mateřskou. Výše DVZ se zjišťuje z rozhodného období stanoveného ke dni nástupu na mateřskou. Podmínkou nároku na tuto dávku je účast pojištěnce na nemocenském pojištění alespoň po dobu 270 kalendářních dnů v posledních dvou letech před nástupem na mateřskou dovolenou.

Doba poskytování dávky u PPM začíná nástupem na PPM, který si pojištěnka volí v rozmezí mezi počátkem 8. až 6. týdne před očekávaným dnem porodu. Podpůrčí doba činí 28 týdnů u pojištěnky, která porodila, a to i v případě, že se jedná o zaměstnankyni, která je neprovdaná, ovdovělá, rozvedená či z jiných vážných důvodů osamělá. U pojištěnky, která porodila zároveň dvě nebo více dětí činí podpůrčí doba 37 týdnů, přičemž po uplynutí 28 týdnů podpůrčí doby PPM náleží, jen jestliže pojištěnka dále pečuje alespoň o dvě z těchto dětí.

Zákon umožňuje střídání matky dítěte s jejím manželem či otcem dítěte v péči o dítě, a to na základě písemné dohody, přičemž každý z nich má při této péči o dítě nárok

¹⁵ *Portál veřejné správy české republiky 2010*, [online], [cit. 2010-02-10].

¹⁶ *Sociální zabezpečení 2010*, Česká správa sociálního zabezpečení, s. 5 - 6.

na výplatu peněžité pomoci v mateřství po dobu a za podmínek stanovených zákonem o nemocenském pojištění. Střídání se umožňuje od počátku 7. týdne ode dne porodu a četnost střídání omezena není. V případě střídání v péči o dítě se zastaví výplata peněžité pomoci v mateřství matce a začne se vyplácet tato dávka muži z jeho nemocenského pojištění, pokud splňuje podmínky nároku na její výplatu, a naopak.

4. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství¹⁷

Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství náleží zaměstnankyni, která byla z důvodu těhotenství, mateřství nebo kojení převedena na jinou práci a z tohoto důvodu dosahuje bez svého zavinění nižšího příjmu než před převedením.

Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství mohou dostat ty ženy, které jsou účastny nemocenského pojištění. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství se vyplácí těhotným zaměstnankyním za kalendářní dny, v nichž trvalo převedení na jinou práci, nejdéle do počátku 6. týdne před očekávaným dnem porodu.

Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství se stanoví jako rozdíl mezi denním vyměřovacím základem zjištěným ke dni převedení zaměstnankyně na jinou práci a průměrem jejích započitatelných příjmů připadajících na jeden kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících po tomto převedení.

2.3 Podpora v nezaměstnanosti

Systém sociálního pojištění zahrnuje jak základní povinné důchodové pojištění a nemocenské pojištění, tak se i v rámci systému vybírá příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Nezaměstnanému občanovi, který požádá o pomoc při zprostředkování zaměstnání úřad práce, při splnění daných podmínek vznikne nárok na podporu v nezaměstnanosti.

¹⁷ *Portál veřejné správy české republiky 2010*, [online], [cit. 2010-02-10].

Ta slouží k finančnímu překlenutí nezbytné doby nezaměstnanosti a náleží uchazeči o zaměstnání při splnění stanovených podmínek ode dne podání žádosti o podporu v nezaměstnanosti. Základním předpisem pro oblast zabezpečování státní politiky zaměstnanosti je zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

Požádá-li občan o poskytnutí podpory v nezaměstnanosti nejpozději do tří pracovních dnů po skončení pracovního poměru, přizná se mu podpora v nezaměstnanosti ode dne následujícího po skončení zaměstnání nebo uvedených činností.

Podpůrní doba pro poskytování podpory v nezaměstnanosti u uchazeče o zaměstnání se člení dle věku:

- do 50 let věku - 5 měsíců,
- nad 50 let do 55 let věku - 8 měsíců,
- nad 55 let věku - 11 měsíců.

Výše podpory v nezaměstnanosti se stanoví procentní sazbou z průměrného měsíčního čistého výdělku z posledního ukončeného zaměstnání nebo vyměřovacího základu, pokud uchazeč o zaměstnání naposledy vykonával samostatnou výdělečnou činnost.

Procentní sazba podpory v nezaměstnanosti činí:

- 65 % první 2 měsíce,
- 50 % další 2 měsíce,
- 45 % po zbývajících dobu.

2.4 Nepříspěvkové sociální dávkové systémy

2.4.1 Systém státní sociální podpory

Systém státní sociální podpory je nepříspěvkovým systémem, který je financovaný ze státního rozpočtu. Prostřednictvím státní sociální podpory stát přispívá především rodinám s nezaopatřenými dětmi v případě sociální situace. Dávky státní sociální podpory sledují životní cyklus nezaopatřeného dítěte od jeho narození po ukončení jeho

vzdělávacího procesu a poskytují pomoc rodinám s dětmi v různých obtížných životních situacích. Právní předpis, který upravuje systém státní sociální podpory, je zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.¹⁸

1. Rodičovský příspěvek¹⁹

Nárok na rodičovský příspěvek získáte tehdy, pokud jste rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině.

Rodičovský příspěvek je stanoven ve čtyřech výměrách daných v pevných měsíčních částkách - **zvýšené** (11 400 Kč), **základní** (7 600 Kč), **snížené** (3 800 Kč) a **nižší** (3 000 Kč). V případě zdravého dítěte si rodič může zvolit čerpání rodičovského příspěvku po dobu do **dvou, tří nebo čtyř let dítěte**.

Volbou doby čerpání si rodič zároveň volí i k ní příslušnou výši příspěvku, a to:

- **rychlejší čerpání** rodičovského příspěvku - po peněžitě pomoci v mateřství ve zvýšené výměře (11 400 Kč) do 24 měsíců věku dítěte
- **klasické čerpání** - po PPM v základní výměře (7 600 Kč) do 36 měsíců věku dítěte
- **pomalejší čerpání** - po PPM nebo od narození dítěte v základní výměře (7 600 Kč) do 21 měsíců věku dítěte a dále ve snížené výměře (3 800 Kč) do 48 měsíců věku dítěte.

Dobu a výši čerpání rodičovského příspěvku je možné zvolit pouze v rozhodných obdobích. Po učiněném rozhodnutí je vybraná možnost čerpání již nezměnitelná a nelze ji uplatňovat zpětně, a to ani při střídání rodičů v pobírání rodičovského příspěvku.

2. Přídavek na dítě¹⁹

¹⁸ *Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009*, [online], MPSV, [cit. 2010-02-15]

¹⁹ *Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009*, [online], MPSV, [cit. 2010-02-15]

Přídavek na dítě je základní dlouhodobou dávkou poskytovanou rodinám s dětmi. Nárok mají rodiny s příjmem do 2,4násobku životního minima²⁰. Přídavek na dítě je poskytován ve třech výších podle věku dítěte.

Tabulka 1: Přídavky na dítě

Věk nezaopatřeného dítěte	Přídavek na dítě v Kč měsíčně
do 6 let	500
6 – 15 let	610
15 – 26 let	700

Zdroj: MPSV

3. Sociální příplatek²¹

Cílem sociálního příplatku je pomáhat rodinám s nízkými příjmy krýt náklady, spojené se zabezpečováním potřeb jejich dětí.

Nárok na sociální příplatek je možné získat tehdy, pokud jste rodič, pečující alespoň o jedno nezaopatřené dítě, jestliže příjem v předchozím kalendářním čtvrtletí v rodině nepřevýšil 2,0 násobek částky životního minima rodiny.

U tohoto druhu dávky je testován příjem rodiny za kalendářní čtvrtletí. Okruh příjmů je taxativně vymezen.

4. Porodné²²

Žena, která porodila dítě, má nárok na porodné. Nárok má případně i otec dítěte, pokud žena, která porodila, zemřela a porodné nebylo vyplaceno jiné osobě. Dále má nárok osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů.

²⁰ Velikost životního minima je uvedeno v příloze č. 1

²¹ *Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009*, [online], MPSV,[cit. 2010-02-15].

²² *Portál veřejné správy české republiky 2010*,[online],[cit. 2010-02-10].

Porodné je dávka, kterou se jednorázově přispívá na náklady související s narozením dítěte. Pro děti narozené od 1. 1. 2008 činí porodné 13 000 Kč na každé narozené dítě.

Při poskytnutí dávky není zkoumán příjem rodiny. Nárok na dávku může být uplatněn 1 rok zpětně od narození dítěte.

5. Příspěvek na péči²³

Příspěvek na péči náleží těm lidem, kteří jsou především z důvodu nepříznivého zdravotního stavu závislí na pomoci jiné osoby, a to v oblasti běžné denní péče o vlastní osobu a v soběstačnosti. Příspěvek náleží osobě, o kterou je pečováno, nikoliv osobě, která péči zajišťuje. Příspěvek na péči nemůže být přiznán dítěti, které je mladší než jeden rok. Schopnost zvládnout péči o vlastní osobu a být soběstačný je u každého člověka různá, proto zákon rozeznává čtyři stupně závislosti na pomoci jiné osoby, a to od mírné závislosti až po závislost úplnou.

Výše příspěvku činí za kalendářní měsíc 2 000 Kč až 11 000 Kč, a to podle věku a stupně závislosti příjemce příspěvku na pomoci jiné osoby.

6. Příspěvek na bydlení²⁴

Příspěvek na bydlení přispívá ke krytí nákladů na bydlení rodinám či jednotlivcům s nízkými příjmy. Poskytování příspěvku podléhá testování příjmů rodiny za kalendářní čtvrtletí. Za příjem se považují i přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. Výše příspěvku se s rostoucím příjmem postupně snižuje a nejnižší částka činí 50 Kč měsíčně.

²³ *Portál veřejné správy české republiky 2010*, [online], [cit. 2010-02-10].

²⁴ *Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009*, [online], MPSV, [cit. 2010-02-15].

Příspěvek na bydlení je poskytován, pokud 30 % (v Praze 35 %) rozhodného příjmu v rodině nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady na bydlení stanovené zákonem.

U příspěvku na bydlení je okruh společně posuzovaných osob stanoven zcela jinak, než u ostatních dávek státní sociální podpory. Společně jsou posuzovány všechny osoby, které jsou v předmětném bytě hlášeny k trvalému pobytu. Přitom není podstatné, zda všechny tyto osoby žijí ve společné domácnosti. Nárok na dávku může být uplatněn 3 měsíce zpětně od měsíce, za nějž náleží.

7. Pohřebné²⁵

Touto dávkou se přispívá na náklady spojené s vypravením pohřbu. Výše pohřebného je stanovena pevnou částkou, a to ve výši 5 000 Kč. Na pohřebné má nárok osoba, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území České republiky. Nárok na pohřebné zaniká, nebyl-li uplatněn ve lhůtě 1 roku ode dne pohřbení. Příjem rodiny se netestuje.

8. Dávky pěstounské péče²⁶

Těmito dávkami se přispívá na potřeby spojené s péčí o dítě, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat, a které je svěřené do pěstounské péče. S výjimkou sociálního příplatku může pěstounovi a dítěti svěřenému do pěstounské péče vzniknout nárok i na další dávky státní sociální podpory, např. na rodičovský příspěvek, přídavek na dítě apod.

²⁵ *Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009*, [online], MPSV,[cit. 2010-02-15]

²⁶ *Portál veřejné správy české republiky 2010*,[online],[cit. 2010-02-10].

2.4.2 Systém pomoci v hmotné nouzi²⁵

Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. Systém pomoci v hmotné nouzi je formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb. Vychází z principu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. 1. ledna 2007 byl zaveden základním právní předpis, který upravuje pomoc v hmotné nouzi, jde o zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.²⁷

Hmotná nouze je stav, kdy osoba nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit (vlastní prací, uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním.

O dávkách pomoci v hmotné nouzi rozhodují a vyplácejí je pověřené obecní úřady. V rámci řízení se posuzuje, zda je osoba či rodina skutečně v hmotné nouzi a zda splňuje podmínky nároku na příslušnou dávku. Odvolacím místem proti rozhodnutí obecních úřadů jsou krajské úřady.

Dávky pomoci v hmotné nouzi

1. Příspěvek na živobytí

Je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě (rodině) při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek na živobytí vzniká osobě (rodině), pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby (rodiny) částky živobytí. Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě

²⁷ Nahrazuje pomoc poskytovanou podle zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů.

hodnocení její snahy, možností a potřeb (např. je zohledněna potřeba dietního stravování). Pro stanovení živobytí rodiny se jednotlivé částky živobytí osob sčítají. Částka živobytí se odvíjí od částek životního a existenčního minima.

Výše příspěvku na živobytí je rozdílem mezi živobytím osoby (rodiny) a jejím příjmem, od kterého se odečtou přiměřené náklady na bydlení.

2. Doplatek na bydlení

Řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby (rodiny) včetně příspěvku na bydlení (systém státní sociální podpory). Dávka je poskytována nájemci nebo vlastníku bytu, který má nárok na příspěvek na živobytí a na příspěvek na bydlení. Zákon umožňuje výjimečně poskytnout doplatek na bydlení i žadateli, který nemá nárok na příspěvek na živobytí nebo využívá jinou než nájemní formu bydlení. Výše doplatku na bydlení je stanovena tak, aby po zaplacení odůvodněných nákladů na bydlení (tj. nájmu, služeb s bydlením spojených a nákladů za dodávky energií) zůstala osobě (rodině) částka živobytí.

3. Mimořádná okamžitá pomoc

Je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit. Zákon stanoví takové situace, kde hrozí vážná újma na zdraví nebo je člověk postižen vážnou mimořádnou událostí např. živelná pohroma, větrná pohroma, ekologická havárie, požár apod. Dále například nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje spojeného se zaplacením poplatku za vystavení duplikátů osobních dokladů nebo v případě ztráty peněžních prostředků. Také nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé potřeby nebo k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí, či ohrožení sociálním vyloučením. Jde např. o situace osob vracejících se z vězení, z dětského domova a z pěstounské péče po dosažení zletilosti nebo po ukončení léčby chorobných závislostí.

2.4.3 Systém sociálních služeb²⁸

Sociální služby nabízejí pomoc a podporu lidem v nepříznivé sociální situaci ve formě, která zaručuje zachovávání lidské důstojnosti, ctí individuální lidské potřeby a současně posiluje schopnost sociálního začleňování každého jednotlivce do společnosti v jeho přirozeném sociálním prostředí.

Systém sociálních služeb v ČR je upraven zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a vyhláškou MPSV č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Sociální služby jsou souhrnem odborných činností, které pomáhají člověku řešit nepříznivou sociální situaci. Protože jsou příčiny těchto situací různé, existuje celá škála druhů sociálních služeb.

Sociální služby jsou členěny do tří základních oblastí:

- Sociální poradenství, které je obvykle specializované pro určitou cílovou skupinu či situaci, přičemž základní poradenství je nedílnou složkou všech sociálních služeb.
- Služby sociální péče zahrnují služby, jejichž hlavním cílem je zabezpečovat lidem základní životní potřeby, které nemohou být zajištěny bez péče a pomoci jiné osoby.
- Služby sociální prevence slouží zejména k předcházení sociálnímu vyloučení osob, které jsou ohroženy sociálně negativními jevy.

Sociální služby jsou členěny také podle místa jejich poskytování:

²⁸ Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009, [online], MPSV,[cit. 2010-02-15].

- **Terénní služby**, které jsou poskytovány v prostředí, kde člověk žije, tj. v domácnosti, v místě, kde pracuje, vzdělává se nebo tráví volný čas. Příkladem může být pečovatelská služba, osobní asistence či terénní programy pro ohroženou mládež.

- Za **ambulantními službami** člověk dochází do specializovaných zařízení, jako jsou například poradny, denní stacionáře nebo kontaktní centra.

- **Pobytové služby**, ty jsou poskytovány v zařízeních, kde člověk v určitém období svého života fakticky celoročně žije. Jedná se především o domovy pro seniory či pro lidi se zdravotním postižením. Pobytové jsou i některé služby sociální prevence, které poskytují ubytování na dobu určitou, nejdéle však na jeden rok. Některé z těchto služeb mohou být poskytovány jako pobytové, ambulantní nebo terénní.

Důležitým principem je možnost kombinace různých druhů služeb a také kombinace služeb s pomocí a podporou ze strany rodiny či jiných blízkých osob.

3. Rozdělení sociálního zabezpečení dle pilířů

Financování sociálního zabezpečení v ČR je založeno na dvoupilířovém systému.²⁹

- Veřejný pilíř
- Dobrovolný soukromý pilíř

3.1 Veřejný pilíř

V systému sociálního zabezpečení ČR je veřejný pilíř rozhodující složkou. Je založen na průběžném financování, což představuje, že z běžných veřejných příjmů daného rozpočtového roku se financují běžné výdaje na sociální zabezpečení. Prakticky to znamená, že občan hradí sociální dávky jiných pojištěnců. Speciálně u starobních důchodů hovoříme o tzv. mezigenerační solidaritě, kdy stávající generace aktivních občanů hradí výdaje na dávky předchozí generace.

3.1.1 Zdroje financování³⁰

V nejobecnější rovině můžeme rozdělit financování sociálního zabezpečení dvojím způsobem. A to ze státního rozpočtu, anebo ze zdrojů vytvořených z přímých účelově určených plateb.

Sociální pojištění je tedy hrazeno příspěvky sociálního pojištění. Státní sociální podpora, které vedle univerzálních dávek rovněž zahrnuje i prvky sociální pomoci, je financována ze státního rozpočtu bez jakékoliv vazby na konkrétní druh příjmů státního rozpočtu. Sociální pomoc, v níž je koncentrována většina individualizovaných dávek, je financována ze státních a místních rozpočtů a eventuálně i z charitativních a obdobných zdrojů.

²⁹ PEKOVÁ, J., *Veřejné finance*, s. 249.

³⁰ HALÁSKOVÁ R., *Systémy sociálního zabezpečení*, s. 21- 22.

Z výše uvedeného textu můžeme pro přehlednost rozdělit zdroje financování na:

- Zdroje z povinných příspěvků (pojistného) na sociální pojištění. Mezi zdroje sociálního pojištění patří pojistné na důchodové a nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Tyto příjmy jsou vybírány účelově a jsou následně zpětně použity na jednotlivé výdaje sociálního pojištění.

Tabulka č. 2: Příjmy z pojistného na sociální pojištění za rok 2008 (v mld. Kč)

Pojistné na důchodové pojištění	311,8
Pojistné na nemocenské pojištění	46
Příspěvek na sociální zaměstnanost státu	17,7
Celkem	375, 5

Zdroj: ČSSZ

- Zdroje z veřejných rozpočtů a to převážně ze státního rozpočtu. Zdroje tohoto charakteru jsou získávány z daňového výnosu státního rozpočtu. Tyto daně jsou vybírány klasicky neúčelově. Příkladem takové daně může být například daň z příjmu nebo spotřební daň.

3.1.2 Poplatníci a plátcí³¹

Zaměstnanci

Zaměstnanec, který je z titulu pracovního vztahu účasten pojištění, je poplatníkem pojistného, které činí 6,5 % z vyměřovacího základu.

Toto pojistné se skládá pouze z pojistného na důchodové pojištění, pojistného na nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti zaměstnanec neplatí.

Pojistné zaměstnanci z příjmu sráží zaměstnavatel a odvádí na účet příslušné organizace.

³¹ *Portál veřejné správy české republiky 2010*, [online], [cit. 2010-02-10].

Vyměřovací základ zaměstnance pro odvod pojistného je zároveň i vyměřovacím základem, ze kterého se stanoví dávky nemocenského a důchodového pojištění. Maximálním vyměřovacím základem zaměstnance pro placení pojistného v kalendářním roce 2010 je částka ve výši 72násobku průměrné měsíční mzdy (23 709 Kč), tj. částka 1707 048 Kč.

Pokud tuto částku zaměstnanec pracující u jednoho zaměstnavatele přesáhne, z částky, o kterou ji přesáhne, nebude platit pojistné.

Osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ)

Pojistné se platí ve výši 29,2 % z vyměřovacího základu. Vyměřovacím základem OSVČ je částka, kterou si OSVČ určí, ne však méně než 50 % daňového základu stanoveného podle zákona³². Platba pojistného na nemocenské pojištění je od roku 1994 pro OSVČ dobrovolná. Zálohy na pojistné se platí na jednotlivé celé kalendářní měsíce a jsou splatné od 1. do 20. dne následujícího kalendářního měsíce.

Zaměstnavatel

Zaměstnavatel je z titulu účasti svých zaměstnanců na pojištění povinen platit pojistné, které činí 25 % z úhrnu vyměřovacích základů svých zaměstnanců.

Toto pojistné se skládá:

- z pojistného na nemocenské pojištění (2,3 %),
- z pojistného na důchodové pojištění (21,5 %) a
- z příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (1,2 %).

Zároveň je povinen, jak bylo výše uvedeno, svým zaměstnancům srazit pojistné z jejich příjmu, které činí 6,5 % z vyměřovacího základu, a toto pojistné odvést na účet příslušné organizaci.

³² Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, § 7 po úpravě § 5 a 23 téhož zákona.

3.2 Dobrovolný soukromý pilíř

Je považován za nadstavbu v systému sociálního zabezpečení. Jedná se o formu dobrovolného smluvního připojištění k důchodu se státním příspěvkem, kterým se stát snaží motivovat občany takto si spořit na stáří.

3.2.1 Penzijní připojištění se státním příspěvkem³³

Penzijní připojištění se státním příspěvkem je založeno na dlouhodobém spoření. Cílem je vytvořit kapitál, ze kterého účastník bude čerpat ve starobním důchodu doplňkový příjem pro krytí svých potřeb formou doživotní starobní penze.

Měsíční příspěvky státu podle měsíční výše příspěvku placeného účastníkem:

Výše příspěvku účastníka v Kč = výše státního příspěvku v Kč³⁴

100 až 199 Kč = 50 Kč + 40% z částky nad 100Kč

200 až 299 Kč = 90 Kč + 30% z částky nad 200 Kč

300 až 399 Kč = 120 Kč + 20% z částky nad 300 Kč

400 až 499 Kč = 140Kč + 10= z částky nad 400Kč

500 Kč a více = 150 Kč

Dále si může účastník odečíst platby příspěvků na penzijní připojištění od základu daně za dané zdaňovací období. Částka, kterou lze takto odečíst, se rovná úhrnu příspěvků zaplacených na penzijní připojištění poplatníkem za zdaňovací období sníženému o 6000 Kč. Maximální částka, kterou lze takto odečíst za zdaňovací období, činí 12000 Kč.

³³ ŠULC, P. ILLETŠKO, P., *Penzijní připojištění*, s. 54 - 55.

³⁴ Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem v platném znění

3.3 Organizace a provádění

Důchodové pojištění provádí orgány sociálního zabezpečení a zaměstnavatelé. Působnost v oblasti důchodového pojištění mají také obce. Pro oblast důchodového pojištění je organizace a provádění stanovena zákonem č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Orgány sociálního zabezpečení jsou:³⁵

- Ministerstvo práce a sociálních věcí,
- Česká správa sociálního zabezpečení,
- okresní správy sociálního zabezpečení,
- Ministerstvo vnitra,
- Ministerstvo spravedlnosti,
- Ministerstvo obrany.

Organizace a provádění v oblasti nemocenského pojištění je upravena zákonem č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Orgány nemocenského pojištění jsou:³⁶

- Ministerstvo práce a sociálních věcí,
- Česká správa sociálního zabezpečení,
- okresní správy sociálního zabezpečení,
- služební orgány (Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra, Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství cel, Bezpečnostní informační služba a Úřad pro zahraniční styky a informace).

Nemocenské pojištění pro všechny pojištěnce provádí okresní správy sociálního zabezpečení s několika stanovenými výjimkami stanovenými v zákoně³⁷.

³⁵ Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

³⁶ Zákon č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Nositelem důchodového pojištění je Česká správa sociálního zabezpečení, která řídí a kontroluje činnost okresních správ sociálního zabezpečení. Kompetence ČSSZ jsou upraveny v zákoně³⁸ o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

ČSSZ představuje vládní orgán v rámci MPSV, který vykonává následující funkce:³⁹

- Výběr příspěvků na základní důchodové pojištění, nemocenské pojištění a státní politiku zaměstnanosti;
- Výpočet a platba náhrad v rámci systému základního důchodového pojištění a nemocenského pojištění;
- Vedení databáze všech osob pojištěných v rámci systémů základního důchodového pojištění a nemocenského pojištění;
- Provádění lékařských hodnocení pro účely nemocenského pojištění a důchodového pojištění;
- Plnění úkolů v rámci bilaterálních a multilaterálních dohod.

ČSSZ, jejíž ústředí je v Praze, provozuje síť 75 okresních a 12 pražských kanceláří.

Vysoký počet kanceláří ČSSZ umožňuje kontakt se všemi vrstvami společnosti, a to včetně podnikových klientů a jednotlivců. Vybírá příspěvky přibližně od 5 milionů pojištěných osob.

³⁷ Zákon č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

³⁸ Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

³⁹ Česká správa sociálního zabezpečení 2009 [online], [cit. 2010-03-26].

4. Parametry ovlivňující vývoj sociálního pojištění⁴⁰

V této kapitole jsou popsány jednotlivé parametry působící na vývoj sociálního zabezpečení. Jedná se o makroekonomické parametry, které vytvářejí prostředí pro vývoj sociálního zabezpečení.

Vývoj sociálního pojištění je ovlivněn zejména následujícími parametry:

- Ekonomickými
- Demografickými
- Zaměstnaností

4.1 Ekonomický vývoj

Z ekonomického hlediska ovlivňuje vývoj sociálního pojištění především vývoj hrubého domácího produktu, vývoj cen a mezd. Tyto faktory jsou v této části podrobněji rozebrány.

Vývoj HDP

V letech 1997-98 česká ekonomika procházela tzv. posttransformační recesí. Hodnoty HDP v tomto období dosahovaly -0,7 % resp. -0,8 %. Počínaje druhým pololetím roku 1999 se podařilo předchozí recesi překonat a hospodářství přecházelo od stagnace k postupnému oživení ekonomického výkonu. Nastartovaný růst hrubého domácího produktu pokračoval i v roce 2000 a dosáhl úrovně 3,3 % v reálném vyjádření. V roce 2002 došlo k významnějšímu zpomalení hospodářského růstu, které bylo způsobeno zejména ekonomickou stagnací v zemích EU a také ničivými záplavami ze srpna 2002. Od roku 2003 docházelo k postupnému zrychlování tempa hospodářského růstu s tím, že v letech 2005 až 2007 bylo dosaženo nejvyššího reálného růstu HDP v historii samostatné

⁴⁰ *Pojistně matematická zpráva 2002, Pojistně matematická zpráva 2004, Pojistně matematická zpráva 2006, Pojistně matematická zpráva 2008*, [online], MPSV odbor sociálního pojištění, [cit. 2010-03-18].

ČR, a to na úrovni 6,3 %, 6,8 %, resp. 6,6 %. V roce 2008, zejména však v období jeho druhé poloviny, došlo k znatelnému zpomalení hospodářského růstu a to na hodnotu 2,5 %. Důvodem tohoto útlumu byla začínající celosvětová hospodářská krize.

Tabulka č. 3: Vývoj Hrubého domácího produktu

Rok	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
HDP běžné ceny v mld.	1 683,3	1 811,1	1 996,5	2 080,8	2 189,2	2 352,2	2 464,4
HDP na obyvatele v Kč	163 183	175 772	193 929	202 357	213 110	230 064	241 593
HDP reálně v %	4,0	-0,7	-0,8	1,3	3,6	2,5	1,9
Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
HDP běžné ceny v mld.	2 577,1	2 814,8	2 983,9	3 222,4	3 535,5	3 689,0	
HDP na obyvatele v Kč	252 617	275 770	291 561	313 868	342 494	353 701	
HDP reálně v %	3,6	4,5	6,3	6,8	6,1	2,5	

Zdroj: ČSÚ

Vývoj míry inflace

V druhé polovině devadesátých let byla cenová hladina stále ještě ovlivněna transformací ekonomiky, a proto se pohybovala na vyšších hodnotách. V roce 1997 míra inflace činila 8,5 % a v roce 1998 dokonce 10,7 %. Výrazné snížení růstu cen zaznamenal rok 1999, kdy míra inflace byla 2,3 %. V roce 2003 byl poprvé po roce 1990 zaznamenán meziroční pokles cenové hladiny. Průměrná míra inflace tak v roce 2003 dosáhla úrovně 0,1 % a byla tak nejnižší od roku 1987. Proti rychlejšímu růstu cen působilo zejména silné konkurenční prostředí na domácím trhu. V dalších letech potom inflace kolísala mezi 2,5% a 2,8 %, s výjimkou roku 2005, kdy dosáhla úrovně 1,9 %. Jako důsledek mimořádného vývoje na konci roku 2007 a administrativních změn souvisejících se zákonem o stabilizaci veřejných financí, došlo v roce 2008 ke zrychlení růstu cenové hladiny na úroveň 6,3 %.

Vývoj nominální mzdy

Nominální hodnota průměrné hrubé mzdy v letech 1997 – 1998 dosahovala meziročního růstu 9,9% resp. 9,2%. Vzhledem k výše uvedenému nárůstu cen však reálná hodnota průměrné hrubé mzdy docílila v roce 1997 růstu pouze 1,4 % a v roce 1998 dokonce záporné hodnoty -1,5 %. V letech 1999 - 2003 docházelo nadále k růstu nominálních hrubých mezd a také k postupnému snižování míry inflace. Výsledkem byl meziroční přírůstek reálné mzdy až 6,2 % v roce 2003. Růst reálné mzdy tedy výrazně převyšoval růst reálného HDP v těchto letech. Naopak od roku 2004 nastalo období historicky nejdynamičtějšího růstu české ekonomiky, a tak přirozeně tempo růstu reálných mezd zaostávalo.

Tabulka č. 4: Vývoj průměrné hrubé mzdy a míry inflace

Rok	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Průměrná hrubá mzda v Kč	9825	10802	11801	12797	13594	14750	15911
Průměrná hrubá mzda r/r v %	18,3	9,9	9,2	8,4	6,2	8,5	7,9
Průměrná reálná mzda r/r v %	9,5	1,4	-1,5	6,3	2,3	3,6	6,0
Míra inflace (průměr) r/r v %	8,8	8,5	10,7	2,1	3,9	4,7	1,8
Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Průměrná hrubá mzda v Kč	16905	18025	18940	20158	21621	23430	
Průměrná hrubá mzda r/r v %	6,2	6,6	5,1	6,4	7,3	8,4	
Průměrná reálná mzda r/r v %	6,1	3,7	3,1	3,8	4,4	2,0	
Míra inflace (průměr) r/r v %	0,1	2,8	1,9	2,5	2,8	6,3	

Zdroj: ČSÚ

4.2 Demografický vývoj

Dle demografie je v této části popsán vývoj věkové struktury obyvatelstva daný především vývojem plodnosti a střední délky života.

Relativní podíl nejstarší generace po celá devadesátá léta mírně vzrůstal a jeho vývoj kontrastoval se zmenšujícím se podílem dětské složky obyvatelstva. V roce 2000 byl již podíl obyvatel ve věku 65 a více let nejvyšší v dosavadní historii. Po stagnaci v letech 2001-2003, dochází od roku 2004 k dalšímu postupnému nárůstu tohoto podílu a v roce 2008 tvořila tato skupina obyvatelstva už 14,9 % z celkového počtu obyvatel.

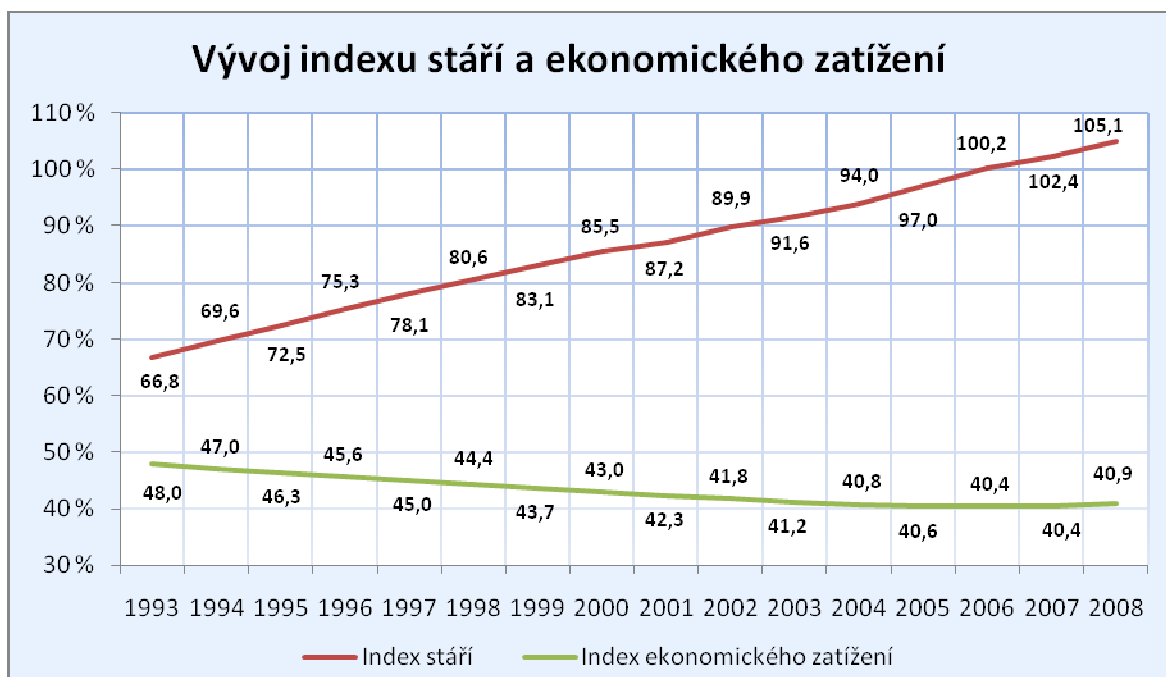
Tabulka č. 5: Vývoj počtu obyvatel v letech 1993 - 2008

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Počet obyvatel k 31.12. (v tis. osob)	10 334	10 333	10 321	10 309	10 299	10 290	10 278	10 267
v tom ve věku:								
0 - 14	2 010	1 948	1 893	1 843	1 795	1 751	1 707	1 664
15 - 64	6 981	7 029	7 056	7 078	7 102	7 127	7 153	7 179
65 a více	1 343	1 356	1 372	1 388	1 402	1 411	1 418	1 423
v tom ve věku (v %):								
0 - 14	19,4	18,9	18,3	17,9	17,4	17,0	16,6	16,2
15 - 64	67,6	68,0	68,4	68,7	69,0	69,3	69,6	69,9
65 a více	13,0	13,1	13,3	13,5	13,6	13,7	13,8	13,9
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet obyvatel k 31.12. (v tis. osob)	10 206	10 203	10 211	10 221	10 251	10 287	10 381	10 468
v tom ve věku:								
0 - 14	1 622	1 590	1 554	1 527	1 501	1 480	1 477	1 480
15 - 64	7 170	7 196	7 234	7 259	7 293	7 325	7 391	7 431
65 a více	1 415	1 418	1 423	1 435	1 456	1 482	1 513	1 556
v tom ve věku (v %):								
0 - 14	15,9	15,6	15,2	14,9	14,6	14,4	14,2	14,1
15 - 64	70,2	70,5	70,8	71	71,1	71,2	71,2	71
65 a více	13,9	13,9	13,9	14	14,2	14,4	14,6	14,9

Zdroj: ČSÚ

Demografický vývoj po roce 1990 byl z hlediska ekonomického zatížení produktivní složky obyvatelstva celkem příznivý, byť narůstal podíl osob nad 65 let a populace celkově stárla. Index ekonomického zatížení v tomto období trvale klesal až do roku 2006, a to z hodnoty 50 v roce 1993 až na hodnotu 40,4 v roce 2006. V roce 2007 dosahovala jeho výše 40,5.

Graf č. 1: Vývoj indexu stáří a ekonomického zatížení

Zdroj: ČSÚ

Celková demografická struktura je ovlivněna zejména nízkou plodností a prodlužující se střední délkou života. Devadesátá léta se vyznačovala stálé klesající plodností. V roce 1999 klesla na hodnotu 1,133. Od roku 2004 se pomalu začala obracet tendence a úhrnná plodnost se zvyšovala a v roce 2008 už dosáhla úrovně 1,497. Střední délka života při narození se v období 1993 – 2008 prodloužila u mužů o 4,8 roku a u žen o 3,7 roku.

Tabulka č. 6: Úhrnná plodnost a střední délka života

Rok		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Úhrnná plodnost		1,666	1,438	1,278	1,185	1,173	1,157	1,133	1,144
Střední délka života (v letech)	Muži	69,20	69,54	69,72	70,37	70,50	71,13	71,40	71,65
	Ženy	76,41	76,58	76,63	77,27	77,49	78,06	78,13	78,35
Rok		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Úhrnná plodnost		1,146	1,171	1,179	1,226	1,282	1,328	1,438	1,497
Střední délka života (v letech)	Muži	72,07	72,07	72,03	72,55	72,88	73,45	73,67	73,96
	Ženy	78,41	78,54	78,51	79,04	79,10	79,67	79,90	80,13

Zdroj: ČSÚ

4.3 Vývoj nezaměstnanosti

V této části je shrnuta ekonomická aktivita a nezaměstnanost.

Zaměstnanost se od roku 1996 postupně snižovala, což se promítlo i do poklesu míry ekonomické aktivity obyvatelstva, která od roku 1996 postupně klesala z hodnoty 61,2 % až na úroveň 58,5 % v roce 2008. V letech 1996 – 2000 docházelo k snižování ekonomické aktivity starších osob, které bylo způsobeno využíváním institutu předčasného odchodu do starobního důchodu. Pozitivní obrat ovšem nastal u těchto věkových skupin po roce 2001, kdy se míra ekonomické aktivity začala zvyšovat, a to zejména v důsledku zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod.

Tabulka č. 7: Míra ekonomické aktivity

Rok		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Míra ekonomické aktivity celkem (%)		61,4	61,6	61,5	61,2	61,1	61,0	61,0	60,4
Míra ekonomické aktivity ve věku: (v %)	55 - 59 let	47,4	49,2	51,7	54,2	55,3	53,2	54,1	53,3
	60 - 64 let	18,8	18,6	20,0	22,0	21,6	20,5	19,9	17,7
Rok		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Míra ekonomické aktivity celkem (%)		60,0	59,8	59,4	59,2	59,4	59,3	58,8	58,5
Míra ekonomické aktivity ve věku: (v %)	55 - 59 let	54,3	57,9	60,4	62,8	65,4	66,7	66,9	69,8
	60 - 64 let	18,1	20,9	21,9	21,4	23,0	23,8	26,4	27,2

Zdroj: ČSÚ

Míra nezaměstnanosti se do roku 1996 pohybovala na relativně nízkých hodnotách, a to kolem 4%. Následky recese ke konci devadesátých let v podobě bankrotů podniků takřka ve všech odvětvích, nejvýrazněji však neefektivní obory těžkého i lehkého průmyslu, zapříčinily nárůst nezaměstnanosti až na úroveň 8,8 % z roku 2000. K postupnému snižování míry nezaměstnanosti docházelo od roku 2004 a v roce 2008 se dostala na hodnotu 4,4 %.

Tabulka č. 8: Vývoj míry nezaměstnanosti

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Míra nezaměstnanosti v %	4,3	4,3	4,0	3,9	4,8	6,5	8,7	8,8
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Míra nezaměstnanosti v %	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4

Zdroj: ČSÚ

5. Vývoj sociálního pojištění⁴¹

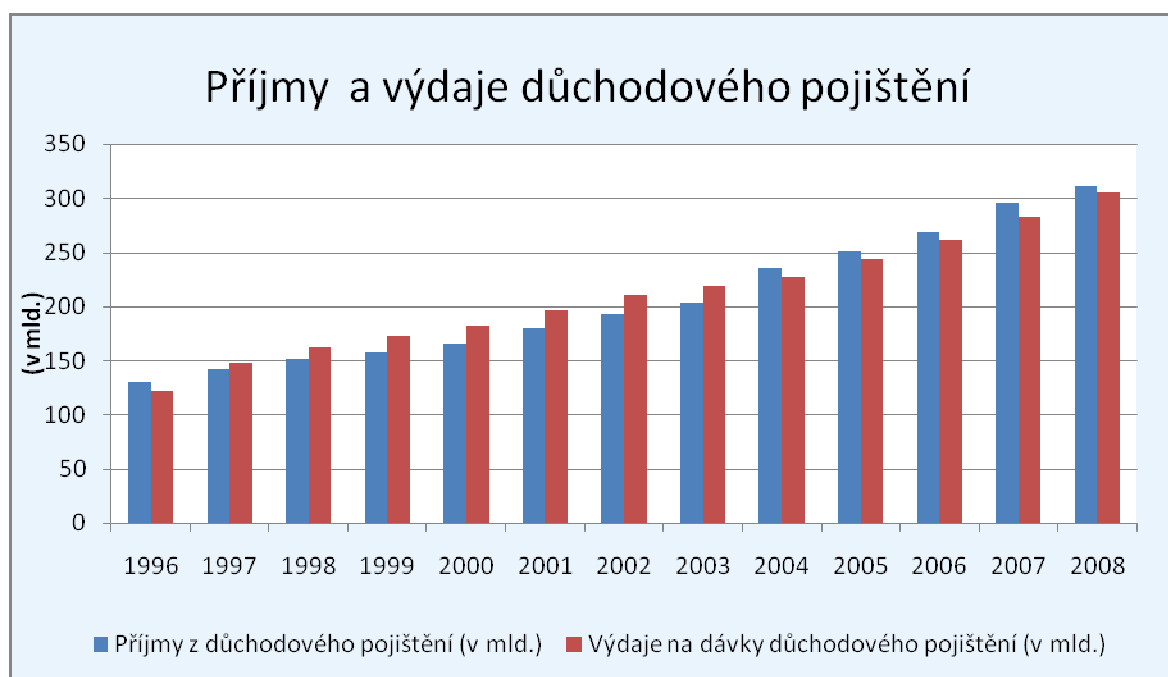
Tato kapitola obsahuje vývoj důchodového pojištění a nemocenského pojištění, ve kterých rozebírám jednotlivé roky a zároveň ukazuji na rozdíly mezi příjmy a výdaji.

5.1 Vývoj důchodového pojištění

System základního důchodového pojištění je financován průběžným způsobem, výdaje na důchody v daném období jsou hrazeny z příjmů z pojistného vybraného v tomto období.

Následující graf ukazuje příjmy a výdaje důchodového zabezpečení v jednotlivých letech.

Graf č. 2: Vývoj příjmů a výdajů důchodového zabezpečení

Zdroj: MPSV

⁴¹ Pojistně matematická zpráva 2002, Pojistně matematická zpráva 2004, Pojistně matematická zpráva 2006, Pojistně matematická zpráva 2008, [online], MPSV odbor sociálního pojištění, [cit. 2010-03-18].

Pojistné, které bylo zavedeno od roku 1993, je příjmem státního rozpočtu. Od roku 1996 byl však zaveden zvláštní účet důchodového pojištění jako součást státních finančních aktiv. Proto je graf č. 2 zobrazen až od roku 1996. Na zvláštním účtu důchodového pojištění jsou vedeny prostředky vzniklé jako kladný rozdíl mezi příjmy z pojistného a výdaji na důchody (včetně administrativních nákladů), které mohou být použity pouze na zvýšení důchodů nebo na úhradu záporného salda pojistného na důchodové pojištění včetně výdajů spojených s výběrem pojistného na toto pojištění.

Tabulka č. 9: Příjmy důchodového pojištění a výdaje na důchody

Rok	Příjmy	Výdaje	Příjmy - Výdaje	Výdaje
	(mld. Kč)	(mld. Kč)	(mld. Kč)	(% HDP)
1996	129,8	122,4	7,4	7,3
1997	142,1	147,3	-5,1	8,1
1998	151,9	161,8	-9,9	8,1
1999	157,0	173,0	-16,0	8,3
2000	165,5	181,9	-16,4	8,3
2001	180,2	195,8	-15,6	8,3
2002	192,2	210,4	-18,2	8,5
2003	202,8	218,3	-15,5	8,5
2004	235,8	226,9	8,9	8,1
2005	250,1	243,6	6,5	8,2
2006	268,5	261,5	7,0	8,1
2007	295,9	282,9	13,0	8,0
2008	310,9	305,5	5,4	8,3

Zdroj: MPSV, vlastní výpočty

Výdaje na důchody začaly po roce 1996 převyšovat příjmy základního důchodového pojištění. Ke změně tohoto trendu došlo v roce 2004 v důsledku zvýšení sazby pojistného na důchodové pojištění z 26 % na 28 % a postupné zvýšení minimálního vyměřovacího základu pro stanovení pojistného u OSVČ. V důsledku těchto změn došlo již v roce 2004 k obratu a výdaje základního důchodového pojištění byly nižší než příjmy z pojistného.

V letech 2004 až 2008 byly přebytky hospodaření v systému důchodového pojištění a byly převedeny na tento zvláštní účet. Nižší převýšení příjmů nad výdaji bylo v roce 2006 způsobeno tím, že v tomto roce došlo k nižšímu nárůstu počtu pojištěných osob, k výraznějšímu nárůstu počtu důchodců.

Výdaje na důchody podle druhu

Nejvyšší podíl na výdajích na důchodové pojištění mají výdaje na starobní důchody. Je to dáno tím, že z celkového počtu důchodců je nejvíce důchodců starobních a úroveň starobních důchodů je nejvyšší ze všech druhů důchodů.

Tabulka č. 10: Vývoj výdajů na důchody podle druhu

Rok	Důchod (v mld.)						
	starobní	plný invalidní	částečný invalidní	vdovský	vdovecký	sirotčí	celkem
1996	83,8	19,9	4,0	11,7	0,3	1,4	122,4
1997	104,2	22,4	5,2	13,1	0,6	1,8	147,3
1998	114,6	24,6	6,2	13,7	0,8	1,9	161,8
1999	123,7	25,6	6,7	14,3	1,0	1,9	173,0
2000	130,9	26,4	7,0	14,5	1,1	2,0	181,9
2001	140,7	28,0	7,7	15,9	1,2	2,4	195,8
2002	150,8	30,2	8,5	17,1	1,4	2,5	210,4
2003	156,3	31,7	9,1	17,3	1,5	2,5	218,3
2004	163,0	32,7	9,6	17,4	1,5	2,6	226,9
2005	175,7	35,0	10,6	18,0	1,7	2,7	243,6
2006	188,9	37,2	11,8	18,9	1,8	2,7	261,5
2007	203,9	40,4	13,3	20,4	2,0	2,9	282,9
2008	222,1	42,4	15,0	20,9	2,1	3,1	305,5

Zdroj: ČSSZ

Počet vyplácených důchodů se trvale zvyšoval, přičemž nejvyššího meziročního zvýšení dosáhl v roce 2006. Tento vývoj a jeho příčiny byly stejné jako vývoj počtu důchodců. Zastoupení jednotlivých druhů důchodů se v těchto letech významně neměnilo. K nejvýraznějšímu zvýšení dochází v zastoupení částečných invalidních důchodů, naopak zastoupení plných invalidních důchodů se snižuje. V letech 1997 - 2008 se snižuje počet

žen pobírajících samostatně vyplácený vdovský důchod a od roku 2004 se snižuje i počet sirotčích důchodů. Snižování počtu samostatně vyplácených vdovských důchodů souvisí s tím, že ženy využívají možnosti odchodu do předčasného starobního důchodu a samostatný vdovský důchod pak pobírají pouze ženy, které nemají na přímý důchod nárok, nebo ženy pečující o děti.

Tabulka č. 11: Vývoj počtu vyplácených důchodů podle druhu důchodu⁴²

Rok	Důchod (v tis. osob)						
	starobní	plný invalidní	částečný invalidní	vdovský	vdovecký	sirotčí	celkem
1996	1806	408	124	625	31	58	3052
1997	1813	398	138	629	51	59	3088
1998	1859	392	145	627	68	56	3147
1999	1891	385	150	623	75	59	3184
2000	1919	382	155	619	79	57	3210
2001	1936	380	162	615	82	55	3230
2002	1921	382	171	612	85	56	3227
2003	1933	385	178	607	86	57	3246
2004	1965	388	184	604	88	56	3285
2005	1985	389	189	600	89	54	3308
2006	2024	390	199	598	91	53	3355
2007	2029	384	203	590	92	49	3397
2008	2066	378	211	587	93	48	3438

Zdroj: ČSSZ

Valorizace důchodů

Základními parametry, které ovlivňují výdaje na důchodové pojištění, jsou počet důchodců, resp. důchodů a výše důchodů ovlivňovaná především valorizacemi důchodů.

Zákon o důchodovém pojištění stanovuje podmínky a minimální výši valorizace vyplácených důchodů. Pravidla zvyšování důchodů byla od účinnosti tohoto zákona upravena třikrát, přičemž se měnily jak podmínky valorizace a používání statistických ukazatelů, tak stanovení minimální úrovně zvýšení důchodů.

⁴² Počet důchodců vyplácených v prosinci včetně důchodů vyplácených do ciziny.

Od roku 2003 jsou podle zákona o důchodovém pojištění⁴³ vyplácené důchody valorizovány pravidelně každý rok v lednu, přičemž je zákonem stanovena minimální úroveň zvýšení, které zohledňuje 100 % růstu cen a 1/3 růstu reálných mezd. Odchylně se postupuje pouze při velmi nízkém zvýšení (zvýšení by činilo méně než 2%) a při vysoké inflaci (aspoň 10 %; s účinností od 28. května 2008 aspoň 5 %).

Vláda může stanovit kromě úrovně zvýšení (nad stanovené minimum) také konkrétní podobu valorizace, tj. jak se zvýší základní a procentní výměra důchodu, i rozdílné zvýšení pro různé skupiny důchodů (např. podle roku přiznání důchodu).

S délkou výplaty roste ve výši důchodu význam valorizace. Např. u důchodů přiznaných v roce 1996 tvořila již v roce 2008 více jak 50 % jeho výše.

Tabulka č 12. Přehled zvyšování vyplácených důchodů

Měsíc zvýšení	Zvýšení		Základní výměra důchodu po zvýšení
	procentní výměry důchodu	základní výměry důchodu	
duben 1996	8%	240 Kč	920 Kč
říjen 1996	6%	140 Kč	1 060 Kč
srpen 1997	8%	200 Kč	1 260 Kč
červenec 1998	9%	50 Kč	1 310 Kč
srpen 1999	7,5%	0 Kč	1 310 Kč
prosinec 2000	9%	0 Kč	1 310 Kč
prosinec 2001	11%	0 Kč	1 310 Kč
leden 2003	4%	0 Kč	1 310 Kč
leden 2004	2,5%	0 Kč	1 310 Kč
leden 2005	5,4%	90 Kč	1 400 Kč
leden 2006	6%	70 Kč	1 470 Kč
leden 2007	6,6%	100 Kč	1 570 Kč
leden 2008	3%	130 Kč	1 700 Kč
srpen 2008	0%	470 Kč	2 170 Kč

Zdroj: MPSV

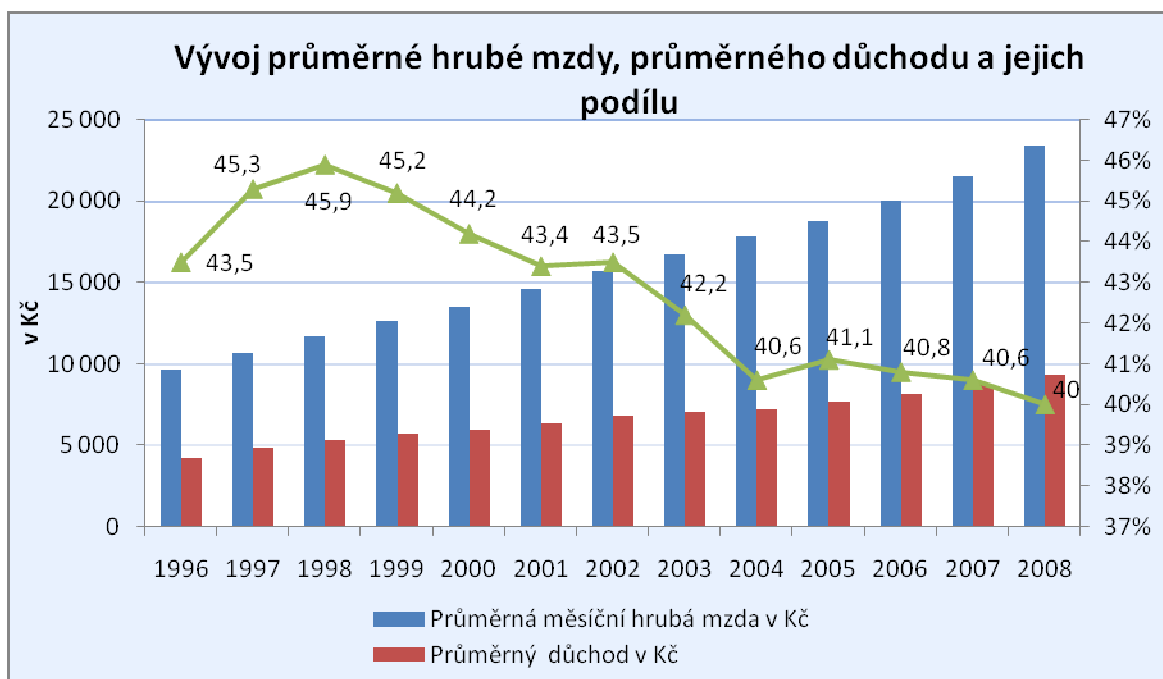
⁴³ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění § 67

Relace průměrného důchodu a průměrné mzdy

Vývoj relace průměrného vypláceného starobního důchodu ke mzdě je příznivý z hlediska jejího vlivu na vývoj bilance příjmů a výdajů na důchody (při stejné sazbě pojistného rostou příjmy důchodového pojištění rychleji než výdaje), nikoliv však z hlediska vývoje životní úrovně důchodců, a to zejména ve srovnání s vývojem životní úrovně ekonomicky aktivních.

Vývoj reálné hodnoty důchodů zaostává za vývojem reálné hodnoty mezd. Takový vývoj je sice obvyklý i v důchodových systémech jiných států, ale v ČR je tato skutečnost pro životní úroveň důchodců významnější, neboť důchody jsou zde téměř výhradním zdrojem příjmů důchodců.

Graf č. 3: Vývoj průměrné hrubé mzdy, průměrného důchodu a jejich podílu

Zdroj: MPSV

Růst průměrné výše vyplácených důchodů byl, s výjimkou roku 2005, pomalejší než růst průměrné mzdy. Proto další ze dvou parametrů působících na vyrovnanou finanční bilanci důchodového pojištění, tj. náhradový poměr, meziročně klesal a průměrný starobní důchod

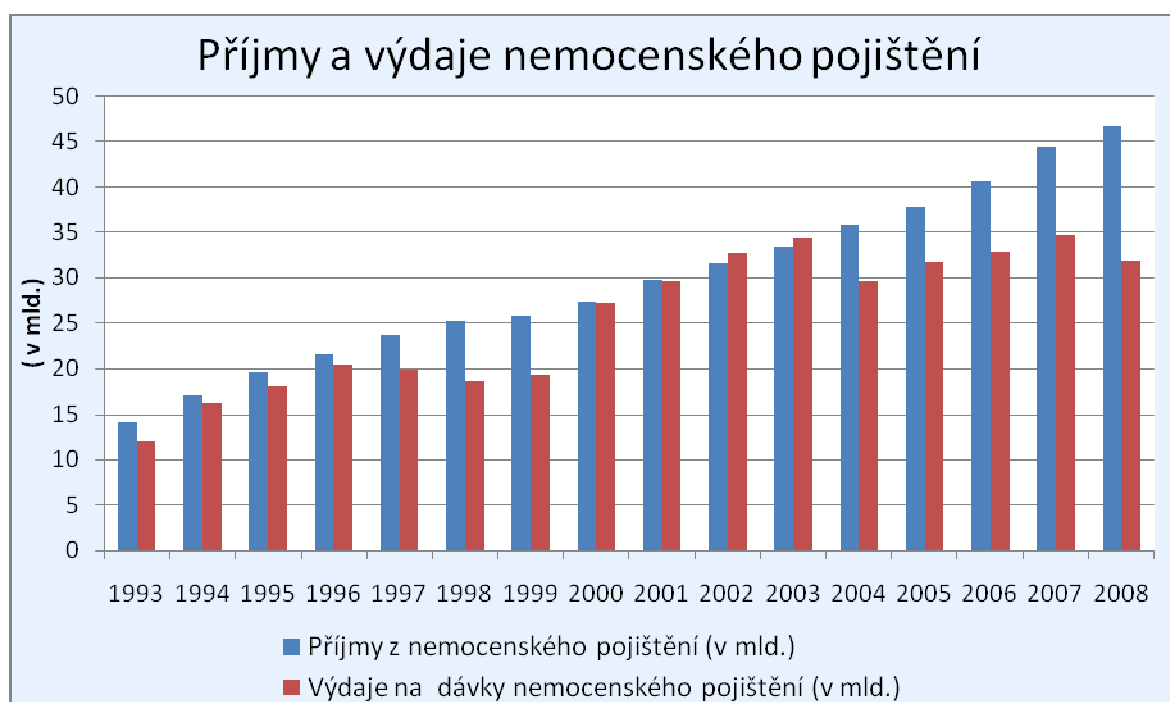
dosáhl v roce 2008 hodnoty 40 % hrubé mzdy. Nesoulad tempa růstu výše důchodů a tempa růstu průměrné mzdy vyplývá především z toho, že při zvýšení důchodů je třeba zohlednit pouze 1/3 růstu reálné mzdy.

5.2 Vývoj nemocenského pojištění

Nemocenské pojištění, stejně jako důchodové pojištění, je založeno na metodě průběžného financování, při kterém je finanční bilance každoročně vyrovnaná, jestliže příjmy z pojistného snížené o provozní výdaje jsou v daném roce rovny výdajům na dávky nemocenského pojištění.

Následující graf ukazuje rozdíly mezi příjmy z pojistného na nemocenské pojištění a výdaji na nemocenské dávky.

Graf č. 4: Příjmy a výdaje nemocenského pojištění⁴⁴

Zdroj: MPSV

⁴⁴ Včetně pokut, penále a přírážek k pojistnému.

Celkové příjmy byly v období 1993 - 2001 vyšší než celkové výdaje na dávky nemocenského pojištění, ale růst příjmů se postupně zpomaloval. V období 2002 – 2003 na krytí výdajů příjmy nestačily, a tak byla v rámci reformy veřejných financí snížena úroveň nemocenských dávek. Teprve reforma veřejných financí v roce 2004 zaznamenala kladné saldo mezi příjmy z pojistného a výdaji na nemocenské dávky. V roce 2004 a 2005 byly už příjmy nemocenského pojištění o cca 6 mld. Kč vyšší než výdaje na nemocenské dávky. V roce 2006 a byly příjmy nemocenského pojištění o 7,8 mld. Kč vyšší než výdaje na nemocenské dávky, v roce 2007 byly příjmy vyšší o 9,7 mld. Kč než výdaje na nemocenské dávky a roce 2008 již o 14,9 miliard.

Tabulka č. 13: Vývoj příjmů a výdajů nemocenského pojištění

Rok	Příjmy	Výdaje	Příjmy - Výdaje	Výdaje
	(mld. Kč)	(mld. Kč)	(mld. Kč)	(% HDP)
1993	14,1	12,0	2,2	1,2
1994	17,1	16,2	0,9	1,4
1995	19,6	18,0	1,6	1,2
1996	21,5	20,4	1,1	1,2
1997	23,7	19,8	3,9	1,1
1998	25,2	18,5	6,6	0,9
1999	25,8	19,3	6,6	0,9
2000	27,3	27,2	0,1	1,2
2001	29,7	29,6	0,1	1,3
2002	31,6	32,6	-1,0	1,3
2003	33,3	34,3	-1	1,3
2004	35,7	29,6	6,2	1,1
2005	37,7	31,7	6	1,1
2006	40,5	32,8	7,8	1,0
2007	44,4	34,7	9,7	1,0
2008	46,7	31,8	14,9	0,9

Zdroj: MPSV, vlastní výpočty

Počet nemocensky pojištěných

Růst příjmů se postupně zpomaloval, protože se snižoval počet nemocensky pojištěných osob. V roce 1996 bylo pojištěno 5,0 mil. osob, ale v roce 2000 to bylo už jen 4,3 mil. pojištěnců. Trend úbytku pojištěnců byl způsoben hlavně zavedením dobrovolného nemocenského pojištění pro OSVČ (od roku 1994) a současném zvyšování podílu těchto osob na celkovém počtu ekonomicky aktivních a dále stárnutím obyvatelstva, zejména zvýšením počtu odchodů do předčasného starobního důchodu.

Na růst příjmů z pojistného má vliv také počet nemocensky pojištěných zaměstnanců, který se postupně zvyšuje, naopak počet dobrovolně nemocensky pojištěných OSVČ klesá.

Tabulka č. 14: Vývoj počtu nemocensky pojištěných (v tis. osob)

Rok	Nemocensky pojištěno			Důchodové pojištění
	Zaměstnanci	OSVČ	Celkem	OSVČ
1996	4637	377	5014	563
1997	4687	331	5018	588
1998	4641	327	4968	611
1999	4117	322	4439	610
2000	4016	313	4329	619
2001	4066	304	4370	628
2003	4 020	295	4 315	646
2004	4 040	279	4 319	727
2005	4 085	251	4 337	740
2006	4 162	230	4 392	714
2007	4 254	216	4 469	714
2008	4 317	185	4502	727

Zdroj: MPSV, vlastní výpočty

První nárůst počtu pojištěných oproti předchozímu roku, a to o cca 50 tisíc osob, byl zaznamenán v roce 2001 v případě zaměstnanců. Lze předpokládat, že to souvisí se snížením počtu odchodů do předčasného starobního důchodu. Pokud by se ve sledovaném

období neměnilo procento pracovní neschopnosti a úroveň dávek, znamenal by pokles počtu pojištěnců nejen pokles příjmů, ale i pokles výdajů. Rozdíl mezi příjmy a výdaji se však neustále snižoval až na pouhých 0,1 mld. Kč v roce 2001.

Výše nemocenského závisí na dosahovaném výdělku a na stanovení redukčních hranic denního vyměřovacího základu pro výpočet nemocenského.

Růst výdajů se zrychluje od října roku 1999, a to v důsledku změn ve výpočtu dávek. K tomuto datu došlo k zavedení systému dvou pásem redukčních hranic a jejich každoroční valorizace, což má za následek zvýšení započitatelných příjmů a následně dávek, a tedy růst výdajů.

K významnému snížení rozdílu mezi příjmy a výdaji došlo poprvé v roce 2000, kdy se projevilo zvýšení první redukční hranice pro stanovení denního vyměřovacího základu z 270 Kč na 360 Kč a zavedení druhé redukční hranice pro stanovení DVZ ve výši 540 Kč. Od roku 2000 do roku 2002 se každoročně k 1. lednu redukční hranice denního vyměřovacího základu pro výpočet nemocenského valorizovaly v souladu s vývojem mezd. Pro rok 2003 v souvislosti s úspornými opatřeními v důsledku povodní a pro roky 2004 a 2005 v rámci reformy veřejných rozpočtů se valorizace redukčních hranic neprovedla, a až v roce 2006 a 2007 byly redukční hranice opět zvýšeny, a od 1. ledna 2007 představují částku 550 Kč a 790 Kč.⁴⁵

Teprve reforma veřejných financí v roce 2004 zaznamenala kladné saldo mezi příjmy z pojistného a výdaji na nemocenské dávky. K nejvyššímu rozdílu mezi příjmy a výdaji (14,9 mld. Kč) došlo v roce 2008. (viz tabulka č. 13 na str. 53)

Účinnost nového zákona o nemocenském pojištění se původně předpokládala od 1. 1. 2005 a při jeho přípravě byl kladen důraz na to, aby balance mezi příjmy z pojistného a výdaji

⁴⁵ Vývoj redukčních hranic, nejvyššího denního vyměřovacího základu a denní dávky je uveden v příloze č. 3

na dávky byla vyrovnaná. V důsledku odkladu účinnosti zákona a schválených změn systém nemocenského pojištění finančně vybalancovaný není.

Největší podíl na výdajích na dávkách nemocenského pojištění má nemocenské, které v roce 2008 tvořilo přibližně 78 % celkových výdajů. Výdaje na peněžitou pomoc v mateřství se na celkových výdajích podílely skoro 20 %, výdaje na podporu při ošetřování člena rodiny 2,5 %.

Lze říci, že podíl nemocenského na celkových dávkách postupně klesá, naopak podíl peněžité pomoci v mateřství na všech dávkách má od roku 2000 výrazně rostoucí trend, což je způsobeno zvyšujícím se počtem narozených dětí.

Tabulka č. 15 : Vývoj výdajů na dávky nemocenského pojištění podle druhu (v mld.)

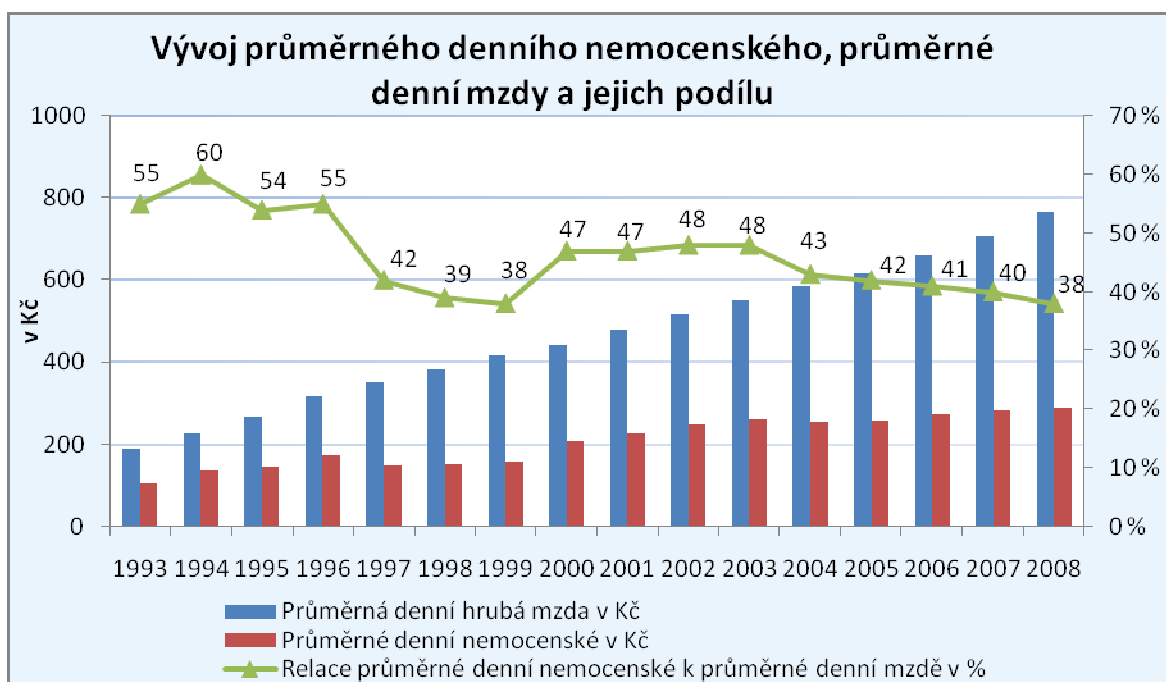
Rok	Nemocenské (mld. Kč)	Podpora při ošetřování člena rodiny (mld. Kč)	Peněžitá pomoc v mateřství (mld. Kč)	Vyrovňovací příspěvek v mateřství a těhotenství (mld. Kč)	Celkem (mld. Kč)
1993	9,7	0,7	1,6	0,018	12,0
1994	13,6	0,8	1,7	0,017	16,2
1995	15,4	0,9	1,7	0,018	18,0
1996	17,7	0,9	1,8	0,009	20,4
1997	17,0	0,9	2,0	0,008	19,8
1998	15,7	0,8	2,0	0,007	18,5
1999	16,4	0,7	2,2	0,006	19,3
2000	23,7	0,8	2,8	0,008	27,2
2001	25,6	1,0	3,0	0,007	29,6
2002	28,2	0,9	3,5	0,007	32,6
2003	29,5	1,0	3,8	0,006	34,3
2004	24,7	0,7	4,1	0,005	29,6
2005	26,3	0,8	4,6	0,005	31,7
2006	27,0	0,8	5,0	0,004	32,8
2007	27,9	0,9	5,9	0,004	34,7
2008	24,8	0,8	6,3	0,004	31,9

Zdroj: MPSV

Průměrná denní dávka k průměrné mzdě

V důsledku statické konstrukce výpočtu dávek od roku 1994 do roku 1999 snižovala relace průměrné denní dávky k průměrné mzdě, a to z 60% v roce 1994 na 38 % v roce 1999. Po změně ve výpočtu dávek (od 1. 10. 1999) se tato relace v roce 2000 zvýšila až na 47 %. Významný nárůst dávek v letech 2000 až 2002 byl důsledkem valorizace redukčních hranic od 1. 1. v těchto letech. V roce 2003 se již tato valorizace neuskutečnila a růst průměrné dávky byl způsoben zejména růstem mezd. Relace průměrného denního nemocenského k průměrné hrubé mzdě dosahovala 48 % v roce 2002 a ještě v roce 2003. Důsledkem nezvyšování redukčních hranic také relace průměrného denního nemocenského k průměrné hrubé mzdě postupně klesala až na hodnotu 41 % v roce 2006 a dále klesá na 40% v roce 2007 a v roce 2008 činila už jen 38 %.

Graf č. 5: Vývoj průměrného denního nemocenského a průměrné denní mzdy

Zdroj: MPSV

5.3 Vývoj pojistného

Vývoj příjmů sociálního pojištění je ovlivněn zejména vývojem počtu plátců pojistného a jejich složením a průměrnými platbami připadajícími na jednoho pojištěnce. Oba tyto ukazatele jsou předurčeny demografickým a sociálně ekonomickým vývojem. Dalším faktorem ovlivňujícím výši plateb je úspěšnost výběru pojistného.

Příjmy z pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti představují cca 35 % celkových příjmů státního rozpočtu a kryjí cca 70 % všech sociálních transferů vyplácených ze státního rozpočtu.

Vývoj počtu plátců

Počet plátců pojistného se až do roku 2000 neustále snižoval. Teprve v roce 2001 se poprvé od roku 1994 zvýšil proti předchozímu roku, takže průměrný počet pojištěnců vzrostl o 59 tis. osob tj. o 1,3%. Průměrný počet zaměstnanců se zvýšil o 50 tis., tj. na 4066 tis. osob. Průměrný počet osob samostatně výdělečně činných, které platily zálohy na důchodové pojištění, se zvýšil o 9 tis. tj. na 628 tis. V roce 2001 bylo v průměru 4 694 tis. plátců pojistného na sociální zabezpečení a na příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Počet plátců pokračoval ve stoupajícím trendu až do roku 2008, kde bylo celkem 4979 tisíc plátců a z toho 727 tisíc OSVČ.

Na zvýšení počtu OSVČ platících pojistné na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti měla vliv především změna právních předpisů. Od ledna 2004 musí OSVČ, jejichž činnost je považována za hlavní, platit pojistné, i když nevykázali příjem. Účelem úpravy, týkající se povinnosti OSVČ vykonávající hlavní činnost platit zálohy alespoň z minimálního vyměřovacího základu, bylo vtáhnout část z nich do pojištění. V roce 2003 platilo zálohy na důchodové pojištění 646 tisíc OSVČ, kdežto v roce 2005 už to bylo 740 tisíc.

Podíl OSVČ z celkového počtu plátců se pozvolna zvyšoval z 10,8 % v roce 1996 na 14,6 % v roce 2008. Nejvyšší podíl byl zaznamenán v letech 2004 a 2005, kdy dosahoval úrovně 15,6 % respektive 15,5%.

Tabulka č 15: Vývoj počtu plátců na sociální pojištění

Rok	Zaměstnanci (v tis. osob)	OSVČ (v tis. osob)	Celkem (v tis. osob)	Podíl OSVČ (v %)
1996	4637	563	5200	10,8
1997	4356	588	4944	11,9
1998	4313	611	4924	12,4
1999	4117	610	4727	12,9
2000	4016	619	4635	13,4
2001	4066	628	4694	13,4
2003	4063	646	4709	13,7
2004	3939	727	4666	15,6
2005	4028	740	4768	15,5
2006	4162	714	4876	14,6
2007	4254	714	4968	14,4
2008	4252	727	4979	14,6

Zdroj: ČSSZ

Vývoj průměrných plateb na jednoho pojištěnce

Výše průměrné platby na jednoho pojištěnce je ovlivňována vývojem příjmů pojištěnců a tím, zda pojištěnci těchto příjmů dosahují jako zaměstnanci nebo OSVČ.

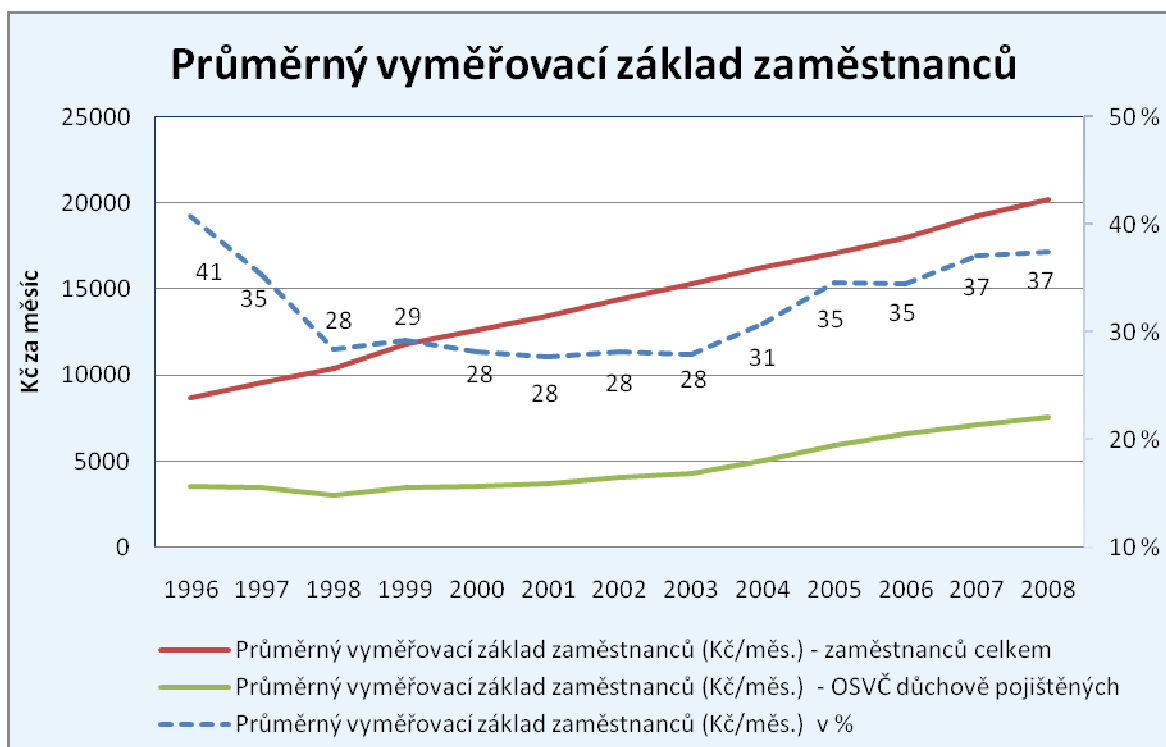
Vyměřovací základ pro pojistné zaměstnanců je součet jejich příjmů (před zdaněním), které jsou jim vypláceny zaměstnavatelem v souvislosti s jejich pracovní činností, která jim zakládá účast na nemocenském pojištění, s výjimkami stanovenými zákonem.

Vyměřovací základ si OSVČ samy určují. Tato částka však nesmí být nižší než stanovená procentní hodnota z příjmů ze samostatné výdělečné činnosti po odečtení výdajů na jejich dosažení, zajištění a udržení a zároveň nesmí být nižší než stanovené minimum. Většina přitom volila nejnižší možný vyměřovací základ. V období let 1994 až 2004 se vyměřovací

základy zaměstnanců zvýšily o 172 %, ale u OSVČ pouze o 69 %. V důsledku toho se OSVČ podílely na úhradě výdajů základního důchodového pojištění ve srovnání se zaměstnanci ve významně nižší míře.

Podíl vyměřovacího základu OSVČ k vyměřovacímu základu zaměstnanců v roce 1994 činil 50 %, pak se rychle snižoval a v období 1998 - 2003 se pohyboval okolo 28 %. Reforma veřejných financí, která od roku 2004 postupně zvyšovala minimální vyměřovací základ pro pojistné OSVČ až na hodnotu 50 % z jejich příjmů, znamenala zvýšení podílu průměrného vyměřovacího základu OSVČ k vyměřovacímu základu zaměstnanců. V roce 2008 tak tento podíl činil 37,1 %. Změna výše pojistného má mimo jiné zvýšit úroveň dávek tak, aby nebyly některé OSVČ ohroženy chudobou ve stáří. Tuto problematiku zachycuje graf č. 6 a tabulka v příloze 5.

Graf č. 6: Průměrný vyměřovací základ zaměstnanců

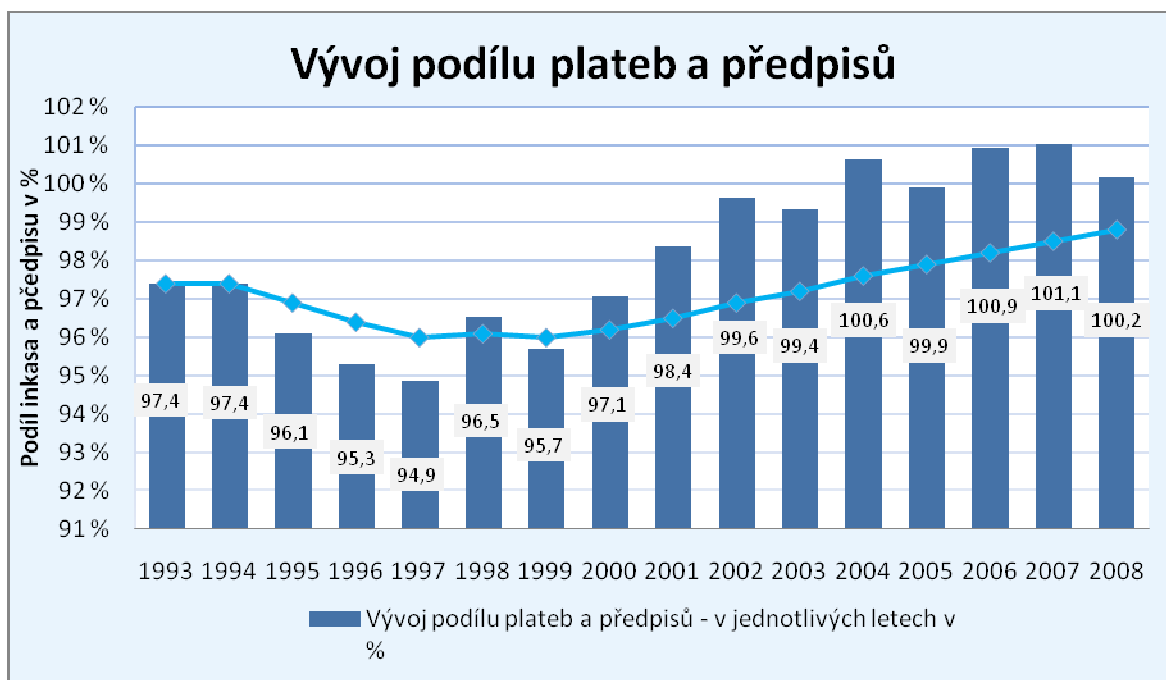

Zdroj: MPSV, ČSSZ

Úspěšnost výběru pojistného

Za období od ledna 1993 do prosince 2008 bylo celkem předepsáno pojistné (včetně pokut a penále) ve výši 3 427 mld. Kč. Stav nedoplatků (včetně pokut a penále) činil za stejné období 57,5 mld. Kč. To znamená, že výše dluhu činí zhruba 1,7 % z celkově předepsaného pojistného.

Graf č. 7: Vývoj podílu plateb a předpisů⁴⁶

Zdroj: ČSSZ

⁴⁶ Včetně penále, pokut a přírážek k pojistnému.

6. Zhodnocení aktuálního stavu důchodového systému a jeho finanční udržitelnost

Z důvodu rozsahu práce jsem se zaměřila na nejobjemnější část sociálního zabezpečení z hlediska financování, a dle mého názoru nejdůležitější část, na důchodový systém.

Systém důchodového zabezpečení už několik let potřebuje změny. Stále se mluví o důchodové reformě, to je však dlouhodobý proces a potřebuje důkladnou analýzu. Reformou důchodového systému velmi pravděpodobně nedojde ke zvrácení demografických trendů, ale měla by tato reforma důchodový systém upravit tak, aby byl při daném vývoji dlouhodobě finančně udržitelný.

6.1 Důchodová reforma

V roce 2004 vznikl na základě politické dohody tým expertů pro přípravu důchodové reformy a odborný Výkonný tým, který analyzoval návrhy důchodové reformy předložené jednotlivými politickými stranami. Šlo o tzv. „Bezděkovu komisi“. Závěry Výkonného týmu potvrdily, že systém důchodového pojištění je dlouhodobě finančně neudržitelný.⁴⁷ Politické dohody o pokračování důchodové reformy nebylo dosaženo.

V lednu 2007 bylo přijato Programové prohlášení vlády, které obsahovalo záměr provést důchodovou reformu ve třech etapách.

⁴⁷ *Závěrečná zpráva 2005*, [online]. MPSV, Výkonný tým, [cit. 2010-04-22]

6.1.1 Etapy důchodové reformy⁴⁸

V rámci I. etapy důchodové reformy byla připravena a již v roce 2008 schválena opatření, která by měla přispět k lepší finanční udržitelnosti a k odstranění některých mikroekonomických neefektivností základního důchodového pojištění.

II. etapa důchodové reformy zahrnovala jak změny týkající se základního důchodového pojištění (vytvoření rezervy pro důchodovou reformu v roce 2008), tak především předložení vládního návrhu zákona o penzijním spoření Poslanecké sněmovně Parlamentu.

V rámci III. etapy důchodové reformy měla být řešena diversifikace zdrojů pro příjmy ve stáří s možností přesměrovat malou část z povinných plateb pojistného na základní důchodové pojištění na základě dobrovolné volby pojištěnce do soukromého systému (zavedení možnosti opt - out). Práce na III. etapě důchodové reformy byly započaty v roce 2008. Z Programového prohlášení nově ustavené vlády z 1. června 2009 pak vyplynul záměr této vlády pokračovat v odborném řešení důchodové reformy na analytické úrovni.

I. etapa důchodové reformy

Dne 17. 7. 2008 byl schválen Parlamentem zákon č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, které nabyly účinnosti 1. ledna 2010.

Schválená opatření se týkají výdajové strany základního důchodového pojištění a lze je členit na část týkající se doby pojištění a náhradní doby pojištění, část týkající se podmínek nároku na důchod, část týkající se výše důchodu, část týkající se podmínek nároku na výplatu důchodu a část týkající se nového vymezení invalidity.

⁴⁸ *Zpráva o stavu prací na důchodové reformě*, [online], Ministerstvo financí, [cit. 2010-04-12].

K nejvýznamnějším schváleným opatřením patří:

- pokračování v postupném zvyšování důchodového věku na 65 let⁴⁹ pro muže, bezdětné ženy a ženy, které vychovaly jedno dítě, a u žen s více dětmi se důchodový věk pohybuje od 62 do 64 let,
- postupné prodloužení doby pojištění potřebné pro vznik nároku na starobní důchod z 25 na 35 roků včetně náhradních dob pojištění nebo na 30 roků bez náhradních dob pojištění,
- omezení zápočtu náhradních dob pojištění (tj. nepříspevkové doby),
- opatření k podpoře postupného odchodu do důchodu,
- postupné prodloužení období pro předčasný odchod do starobního důchodu v návaznosti na další zvyšování důchodového věku, a to z 3 až na 5 let při důchodovém věku 65 let,
- zvýšení redukce procentní výměry při předčasném odchodu do důchodu, a to od třetího roku,
- sjednocení dosavadní pevné věkové hranice pro „trvalý“ nárok žen na vdovský důchod a mužů na vdovecký důchod,
- byla zavedena třístupňová invalidita podle procentního poklesu pracovní schopnosti a zrušilo se dělení invalidních důchodů na plně invalidní a částečné invalidní důchody,
- zavedení „automatické“ změny plného invalidního důchodu na důchod starobní ve stejné výši při dosažení věku 65 let a sjednocení věkové hranice, ke které se zjišťuje tzv. dopočtená doba pro výši procentní výměry invalidního důchodu, pro muže a ženy.

Změny schválené v rámci I. etapy důchodové reformy přispějí podstatným způsobem ke zlepšení finanční udržitelnosti systému základního důchodového pojištění a významně oddálí okamžik, kdy výdaje na důchody v daném roce převýší příjmy z pojistného

⁴⁹ U pojištěnců narozených po roce 1968.

na důchodové pojištění. Tím byl vytvořen i prostor pro přípravu a realizaci případných dalších opatření.

II. etapa důchodové reformy

V rámci II. etapy důchodové reformy byl schválen zákon č. 26/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech. Tímto byl již dřívější zvláštní účet důchodového pojištění transformován od března 2008 na Zvláštní účet rezervy pro důchodovou reformu jako součást státních finančních aktiv. Na tento účet bude ministerstvo financí za každý rok, ve kterém budou příjmy pojistného na důchodové pojištění vyšší než výdaje na dávky důchodového pojištění, převádět ze státního rozpočtu částku ve výši rozdílu těchto příjmů a výdajů. Úprava zahrnuje i povolení finančního investování prostředků na jednotném zvláštním. Peněžní prostředky Zvláštního účtu rezervy pro důchodovou reformu se použijí na důchodovou reformu, a to podle usnesení Poslanecké sněmovny Parlamentu na návrh vlády.

Hlavním bodem II. etapy důchodové reformy je návrh zákona o penzijním spoření připravený Ministerstvem financí. Cílem návrhu zákona je *„oddělení majetku akcionářů a klientů u systému dobrovolného důchodového připojištění, včetně možnosti poskytovat různě zaměřené penzijní plány včetně garantovaných“* [10]. To nelze realizovat transformací současných fondů, ale vytvořením nové struktury a uzavřením současných fondů pro nové účastníky.

Návrh zákona o penzijním spoření vláda schválila v dubnu 2009 a začátkem května jej předložila Poslanecké sněmovně Parlamentu jako sněmovní tisky. Návrh zákona o penzijním spoření byl zařazen na program schůze, první čtení však nakonec z časových důvodů neproběhlo. Na zářijovou schůzi Poslanecké sněmovny Parlamentu návrhy zákonů, u kterých doposud první čtení neproběhlo, nebyly zařazeny.

III. etapa důchodové reformy

V rámci prací na III. etapě důchodové reformy připravilo Ministerstvo práce a sociálních věcí „*Podkladový materiál o zavedení možnosti opt-out ze základního důchodového pojištění*“ [11], který vláda vzala na vědomí v únoru 2009. Opt - out znamená vyvedení části peněz z veřejného sociálního pojištění do soukromých penzijních fondů. Materiál rozpracovává možnost diversifikace zdrojů pro příjmy ve stáří. Pojištěnci by měli možnost sami si dobrovolně zvolit, zda jejich důchod bude plynout pouze ze státního základního důchodového pojištění, tj. z I. pilíře důchodového systému nebo částečně i z nového spořicího pilíře, tj. z II. pilíře důchodového systému. Nevolili by tedy, zda budou či nebudou platit příspěvky na důchodové zajištění ve stáří, ale pouze jaké budou zdroje financování jejich budoucích důchodů. Pojistné do II. pilíře důchodového systému by bylo stanoveno jako část pojistného placeného na základní důchodové pojištění, tedy do I. pilíře, s tím, že celkové pojistné na důchodové pojištění by bylo pro účastníky II. pilíře zvýšeno na 30 % (dosud 28 %). Pojistné do II. pilíře u osob, které se dobrovolně rozhodnou do něj vstoupit, by tedy bylo stanoveno na úrovni 6 % vyměřovacího základu. Při splnění podmínek nároku na důchod by byl přiznán důchod z I. pilíře snížený z důvodu účasti ve II. pilíři a důchod vypočtený na základě stavu prostředků investovaných ve II. pilíři.

6.2 Nedostatky důchodového systému

V této části ukazuji nejdůležitější nedostatky důchodového systému. Podle mého názoru ukazují na nedokonalost nastavení systému a bez dalších zásahů se budou projevovat čím dál tím více.

1. Nedostatky průběžného systému

Zvyšování míry závislosti systému, způsobené zejména nepříznivým demografickým vývojem. Celkový objem vybraných peněz a tedy i výše důchodů a návazně i kvalita života důchodců jsou závislé na poměru aktivních pracovníků a důchodců v populaci. Nelze

zvyšovat objem odváděných prostředků donekonečna. Při zvyšování odvodů se dosáhne bodu, kdy pro aktivního pracovníka přestane být únosné pracovat, a začne být radikálně výhodnější nepracovat, neplatit důchodové pojištění.

2. Znevýhodnění velikosti příjmů

Výrazně zvyhodňuje lidi s nízkým příjmem oproti lidem s vysokým příjmem. K tomu, aby vznikl nárok na důchod, je třeba mít po určitou dobu placené důchodové pojištění. Výše důchodu se ale nepočítá na základě zaplacených odvodů za celé období (zdůvodňuje se to inflací, ale její vliv by bylo možné odstranit při výpočtu korekcí), ale z posledních (=tučných) pěti let.

3. Zvyšování podílu počtu důchodců na počet plátců pojistného

Nejvýznamnějším problémem, se kterým se bude muset společnost v následujících letech vypořádat, je fenomén stárnutí populace. Tento fenomén je charakterizován rostoucím podílem osob ve vyšších věkových skupinách v závislosti na prodlužující se střední délce života. To je dáno poklesem úmrtnosti a nízkou porodností. Je také spojen se zvyšujícím se průměrným věkem.

Stávající důchodový systém je v současnosti ohrožen ze dvou stran. Prodlužující se střední délka života, která bude způsobena především poklesem úmrtnosti ve vyšších věkových skupinách, povede (za jinak nezměněných podmínek) k růstu průměrné doby pobírání důchodu a tím i k růstu nákladů na jednoho důchodce a celkových nákladů na důchody. Nízká porodnost naproti tomu povede k poklesu počtu zaměstnaných osob, a tím i příjmů systému. Působení obou těchto faktorů způsobí v důchodovém systému rostoucí nerovnováhu a tím jeho dlouhodobou finanční neudržitelnost vyžadující provedení reformních kroků.

4. Zaostávání reálné hodnoty důchodů

Zaostávání reálné hodnoty důchodů dosahující úrovně 90-95 % ve srovnání s obdobím před rokem 1990.

5. Vysoká nivelizace

Vysoká nivelizace důchodů a s ní související vysoká míra příjmové solidarity, která je dána zejména nevyhovující konstrukcí výpočtu důchodu, neboť nivelizace je vyšší než před rokem 1990.

6. Nárůst počtu předčasných starobních důchodců

Nárůst počtu předčasných starobních důchodů a s tím související stagnace reálného věku odchodu do důchodu.

7. Zvýhodnění postavení osob samostatně výdělečně činných

Zvýhodnění postavení osob samostatně výdělečně činných v platbách pojistného. V současné době probíhá diskuse, jak u této skupiny pojištěnců zvýšit vyměřovací základ z 35 % postupně aspoň na 50 % rozdílu mezi příjmy a výdaji a zavést minimální vyměřovací základ, ze kterého se musí platit pojistné, na úrovni 50 % ročního vyměřovacího základu. Je statisticky doloženo, že tato skupina pojištěnců se podílí na úhradě systému stále méně a úhrada jejich dávek se tak více přenáší na zaměstnance, zaměstnavatele a státní rozpočet.

8. Nízké zvýhodnění lidí s dětmi

Další nedostatek spočívá v tom, že systém hrubě znevýhodňuje lidi, kteří mají děti a starají se o ně, před lidmi, kteří děti nemají nebo se o ně nestarají.

9. Velký rozsah náhradních dob pojištění

Rostoucí nesoulad mezi příjmy z pojistného a výdaji na dávky důchodového pojištění na základě velkého rozsahu náhradních dob, které činí cca 30 %. Finanční bilanci základního důchodového pojištění významně ovlivňují i náhradní doby pojištění, za které nejsou odváděny žádné platby a které tvoří zhruba 1/4 ze všech započítávaných dob pojištění. Pokud by bylo za tyto doby placeno pojistné, byla by sice finanční bilance základního důchodového pojištění vyrovnána po delší časové období, avšak takové opatření by však neřešilo problém finanční udržitelnosti a stabilizace veřejných rozpočtů.

10. Problémy soukromého důchodového systému

Krátkodobý charakter připojištění, které slouží spíše jako výhodné spoření, a ne jako způsob zabezpečení ve stáří. Státní podpora, která je složena ze státního příspěvku a daňové úlevy, tak neplní svůj účel a umožňuje nekalou konkurenci vůči jiným produktům finančního trhu.

6.3 Stávající důchodový systém

Důchodový systém v České republice je založen na průběžném financování vyplácených důchodů tzv. PAYG. Tento systém financování je efektivní v zajišťování důchodových práv, pokud se nezhoršuje poměr mezi počtem přispívajících do systému a počtem důchodců. Při zachování současného trendu stárnutí populace tak bude financování

důchodového systému stále komplikovanější. To povede k snižování relativní výše důchodů nebo neúměrnému zvyšování odvodů na důchodové zabezpečení s negativním dopadem na cenu práce, zaměstnanost a ekonomický růst.⁵⁰

Nepříznivá demografická situace

Průběžně financovaný důchodový systém potřebuje pro svou dlouhodobou stabilitu, aby se poměr mezi počtem přispěvatelů na důchodové pojištění a počtem důchodců nezhoršoval. V České republice však v posledních dekádách výrazně klesá porodnost, snižuje se úmrtnost ve vyšším věku a prodlužuje se střední délka života. Budoucí vývoj těchto demografických ukazatelů je znázorněn v následujícím obr. 1.

Obr. 1: Základní charakteristiky demografického vývoje v letech 2010 - 2100

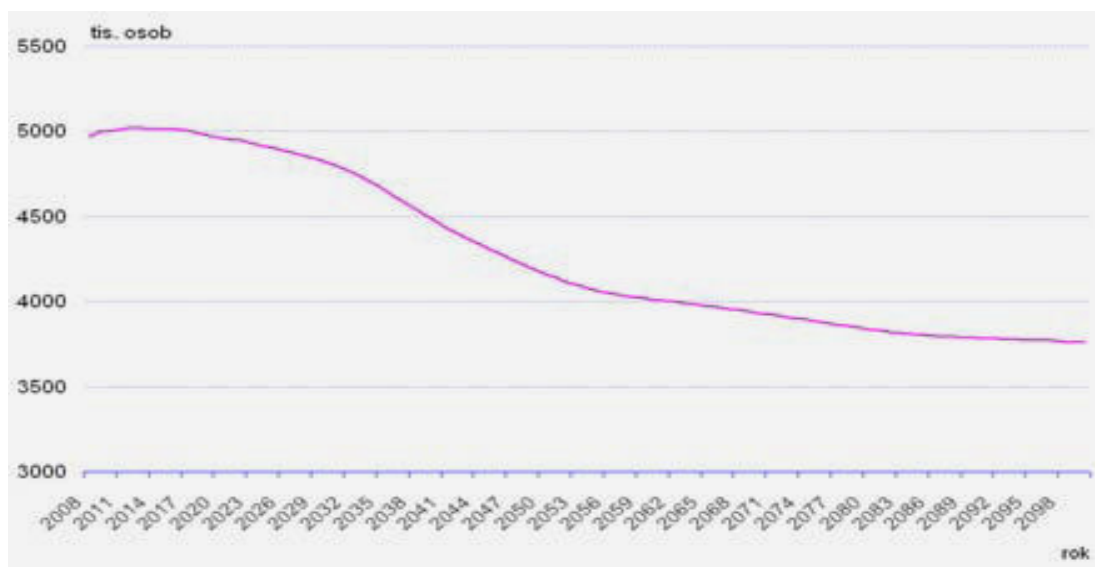
		2010	2020	2030	2040	2050	2060	2070	2080	2090	2100
Úhrnná plodnost			1,34	1,51	1,57	1,61	1,64	1,67	1,68	1,70	1,73
Střední délka života při narození											
Muži	let	74,1	76,5	78,7	80,4	82,0	83,4	84,6	85,8	86,9	88,0
Ženy	let	80,3	82,4	84,0	85,4	86,7	87,6	88,8	89,7	90,6	91,4

Zdroj: MPSV

Tento trend nepříznivě mění populační strukturu obyvatelstva, respektive poměr plátců a důchodců v systému důchodového zabezpečení a to je nejzásadnější a hlavní problémem pro budoucí vývoj a finanční udržitelnost celého důchodového systému. Vývoj počtu plátců a počtu důchodců můžeme sledovat v dalších obr. 2. a obr. 3.

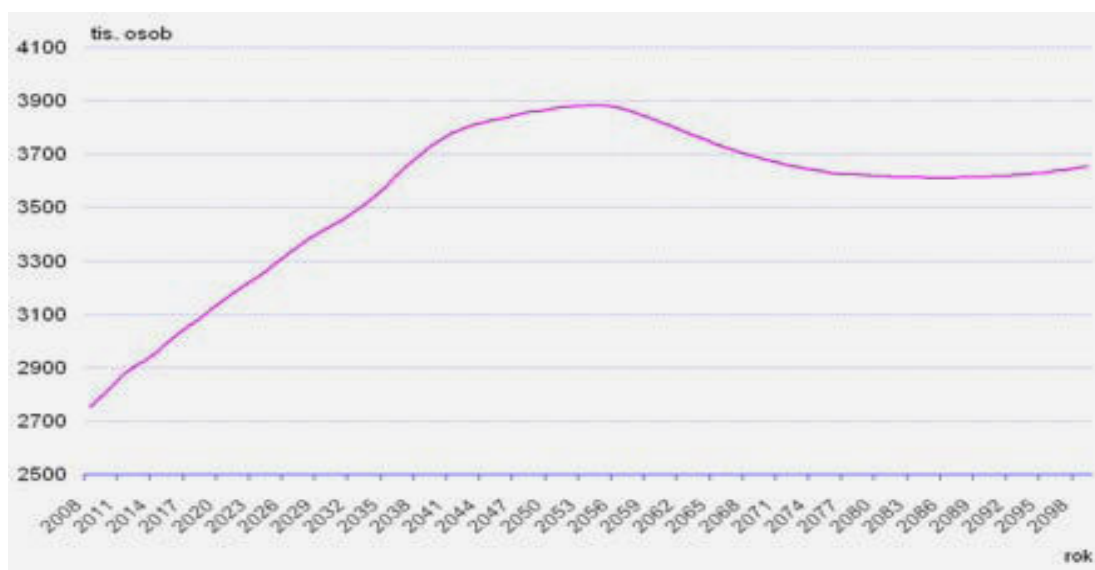
Obr. 2: Vývoj počtu plátců 2008-2098

⁵⁰ LOUŽEK M., *Důchodová reforma – revoluce, nebo evoluce?* s. 3.

Zdroj:MPSV

Obr. 3: Vývoj počtu důchodců 2008 -2098

Zdroj:MPSV

Ve sledovaném období budou do důchodu vstupovat dvě silné generace v podobě poválečné a generace 70. let. Poválečné generace se nezdají být pro důchodový systém až takovým problémem jako právě silné generace 70. let. Přejít těchto generací z ekonomické aktivity do důchodu vede k prudkému zvýšení výdajů na důchody v poměru k HDP, které lze pozorovat mezi roky 2030 a 2050. V těchto letech bude tedy třeba vytvořit dostatečnou finanční rezervu na financování jejich důchodů.

Dlouhodobá finanční neudržitelnost

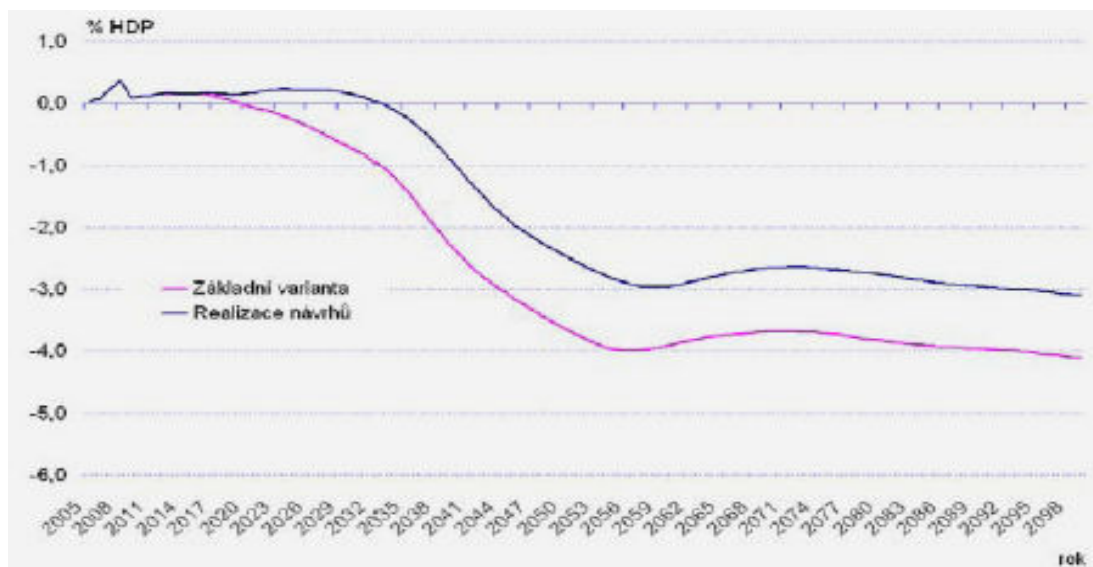
Očekávané stárnutí české populace charakterizované klesající úmrtností podpořenou nízkou porodností bude vytvářet rostoucí tlak na důchodový systém. Jak ukazují aktualizované projekce, je důchodový systém v nastavení parametrů před realizací kroků obsažených v první etapě důchodové reformy dlouhodobě finančně neudržitelný a i při splnění relativně restriktivních předpokladů by se již kolem roku 2020 propadl do permanentních deficitů, které by dlouhodobě dosahovaly úrovně 4 % HDP.

Změny obsažené v první etapě důchodové reformy, především u důchodového věku, ale i v oblasti invalidních důchodů, reagují na tento očekávaný demografický vývoj a posilují krátkodobou a střednědobou udržitelnost. Nicméně zavedená opatření pouze oddalují okamžik, kdy se dostane důchodový systém do deficitu, do roku 2031. Do tohoto roku vykazuje důchodový systém přebytky do 1 % HDP. Avšak v dlouhém období vykazuje i tato varianta vysoké deficity, které dosahují 3 % HDP. Ani omezení růstu důchodů při aplikaci zákonné minimální výše valorizace nedokáže zabránit rychlému růstu výdajů po roce 2030. Do roku 2030 by byly nakumulovány přebytky ve výši cca 10 % HDP. Ty by umožnily financovat deficity důchodového systému do roku 2043. Avšak na konci horizontu projekce by byl vykázán dluh dosahující více jak 130 % HDP.

Jak už bylo řečeno, projekce navíc počítá v celém období s poněkud restriktivním opatřením v podobě valorizací na minimální zákonné úrovni, což znamená ve výši 100 % růstu cen a 1/3 růstu reálných mezd. Při aplikaci mzdové valorizace by se saldo

důchodového systému přehouplo do deficitu již v roce 2009 a od tohoto roku je kumulován dluh systému, který lze na konci horizontu projekce vyčíslit na téměř 350 % HDP. Vysoký dluh systému je bezprostředním důsledkem vysokých dlouhodobých deficitů pohybujících se řádově kolem 6,5 % HDP ročně.

Obr. 4: Vývoj salda důchodového systému v % HDP v letech 2008-2098

Zdroj: MPSV

Problém finanční neudržitelnosti se pravděpodobně projeví buď růstem zadluženosti, nebo řešením situace pomocí kombinace snižování relativní výše důchodů, zvyšování odvodů do důchodového systému a prodlužování hranice věku pro odchod do důchodu.

Tato opatření by mohla mít dopady zejména v následujících oblastech:

Zabezpečení proti chudobě. Pokles reálných důchodů bude dlouhodobě snižovat životní úroveň důchodců. Navíc, rostoucí odvody na důchodové zabezpečení budou prohlubovat míru redistribuce a tím i nespravedlnost důchodového systému. Nejhorší v tomto směru na tom budou zejména populačně silné ročníky. Tyto generace budou na jedné straně financovat relativně vysoké důchody pro stávající důchodce, ale na jejich důchody v odpovídající výši již nebudou v průběžném systému zdroje.

Makroekonomických dopady. Růst daňové zátěže bude zvyšovat cenu práce, omezovat konkurenceschopnost české ekonomiky a brzdít dlouhodobý hospodářský růst. Následný růst úrokových sazeb by vedl k vytěsňování soukromých investic a růst nákladů dluhové služby by omezoval možnost vládních investic do vzdělávání, technologií a infrastruktury. To by mělo negativní dopad na růst životní úrovně celé populace.

Z výše uvedeného je patrné, že provedené parametrické úpravy nejsou z dlouhodobého pohledu postačující a nutně na ně budou navazovat další změny.

7. Návrh řešení

Důchodový systém potřebuje zásadní reformu, nikoliv pouze dílčí úpravu parametrů. Krátkodobě bude systém sice dosahovat přebytku, což ovšem neznamená jeho udržitelnost či stabilizaci. V důchodovém systému existují značná časová zpoždění, a proto musí přijetí reformních opatření dostatečně předcházet okamžiku, kdy se problémy projeví v plné intenzitě.

Vzhledem k těmto skutečnostem navrhuji následující řešení:

Důchodový systém složený ze stávajícího základního pilíře PAYG s možností částečného vyvázání a využití fondového systému financování, kde budou zvýhodněni pojištěnci s dětmi.

7.1 Charakteristika navrhovaného systému

Jednalo by se o zavedení nové vazby mezi průběžnou a kapitálovou formou financování důchodového pojištění, která by vytvořila prostor pro individuální rozhodování pojištěnců o diverzifikaci zdrojů. Fondově financovaný pilíř bude součástí povinného důchodového pojištění a okruh pojištěných osob bude proto stejný jako v základním důchodovém pojištění s tím, že fondově financovaného pilíře se zúčastní pouze osoby, které si tuto možnost samy zvolí.

Pojistné a vyplácení důchodů

V případě volby zapojit se do fondového pilíře by pak část jimi placených příspěvků na základní důchodové pojištění plynula na jejich individuální účet a byla investována. Při splnění podmínek nároku na důchod by jim byl přiznán snížený důchod ze základního důchodového pojištění a důchod vypočtený na základě stavu prostředků individuálního účtu.

Jestliže se účastník důchodového pojištění nezapojí do II. pilíře a rozhodne se zůstat jen v průběžném systému financování, tak zůstává vše při starém a platí pravidla pro odvod pojistného a nároku na důchod jako doposud.

Struktura fondového pilíře

Struktura předpokládá správu individuálních majetkových účtů účastníků fondově financovaného pilíře státní institucí a investování vybraných prostředků pojistného pomocí stávajících společností na finančním trhu.

Je zde doporučen nepřímý vztah, který prostřednictvím anonymity účastníků ve vztahu k investičním společnostem omezí rizika budoucích tlaků na přestupy.

Státní instituce spravuje pouze individuální majetkové účty účastníků fondově financovaného pilíře a majetkový účet státní instituce je spravován existujícími komerčními společnostmi, které převedou agregované sociální pojistné dle zadaných požadavků do příslušného podílového fondu

Produkt

Jak už napovídá název celého pilíře, investování bude probíhat prostřednictvím podílových fondů. Jedná se o jednoduchý produkt zaměřený pouze na dlouhodobou akumulaci finančních prostředků, s minimální nákladovostí a možností jednoduchého srovnávání konkurenčních nabídek tohoto produktu ve vybraných parametrech.

Účastník by měl mít na výběr alespoň ze základních typů fondů. Např. dynamický fond, konzervativní fond, garantovaný fond.

Regulace a dohled

Dohled nad plněním povinností investičních společností vyplývajících ze Zákona o kolektivním investování bude prováděn ČNB. Ta bude pověřena i dohledem nad plněním všech dalších povinností investičních společností.

ČNB bude také hrát hlavní úlohu v udělování licencí potencionálním investičním společnostem, které se budou spravovat finanční prostředky pojištěnců ve fondovém pilíři. Investiční společnosti budou důkladně vybírány, aby se předešlo možným rizikům a proto tyto společnosti musejí splnit celou řadu zásadních podmínek.

Zvýhodnění pojištěnců s dětmi ve fondovém pilíři

Další výhodou fondového pilíře by bylo zvýhodnění těch, kteří mají děti. Důvodem pro zařazení tohoto parametru je zajistit určitou „úlevu“ rodičům v souvislosti s narozením a výchovou dětí.

Jedinci bez ekonomicky závislých dětí mají vyšší disponibilní příjmy než ti s dětmi a mají tu možnost částečně se na důchod připravit. Jde také o to zvýhodnit ty účastníky pojištění, kteří přispěli tím, že měli děti, k udržitelnosti solidárního systému, který by se nadále odehrával v prvním pilíři. Proto je tento koncept postaven na tom, že by lidé vychovávající jedno či více dětí měly o určité procento sníženou platbu pojistného. Tím by byly kompenzovány náklady spojené s výchovou dětí. Jednalo by se o pojištěnce, kteří se rozhodli vstoupit do fondového pilíře. Tato procentní úleva by byla poskytnuta z té části pojistného, které je odváděno do průběžného systému financování. Aby nedocházelo k ještě větším výpadkům na straně příjmů na počátku reformy, navrhuji zavést toto opatření až ve druhé fázi reformy a pro nadcházející generaci. Je důležité, aby toto opatření týkající se zvýhodnění rodin s dětmi probíhalo postupně.

7.2 Silné a slabé stránky systému

V této kapitole jsem shrnula silné a slabé stránky. U slabých jsem navrhla jejich možné řešení nebo alespoň zmírnění. Na závěr této subkapitoly jsem zdůraznila nejdůležitější faktor, který zásadně ovlivní možnost zavedení fondového systému.

1. Silné stránky systému

Diverzifikace rizik

Možnost vyvázání části prostředků z průběžně financovaného systému a jejich následným investováním na finančních trzích dojde ke snížení závislosti systému pouze na jednom druhu rizika. Fondový pilíř dává možnost částečně se oprostit od negativních demografických tendencí.

Pojistka proti chudobě v podobě průběžně financovaného pilíře

Dobrovolnost vstupu do fondově financovaného pilíře důchodového systému bude důležitá zejména z důvodu sociální funkce. Pro osoby s nízkým příjmem, nebo osoby mimo výdělečnou činnost, bude ponechána možnost setrvat pouze v průběžně financovaném pilíři, kde jim budou přiznány veškeré výhody současného systému. Tyto skupiny obyvatel by zřejmě neměly možnost naspořit si dostatečně vysoké prostředky, jež by garantovaly dostatečný doživotní důchod z Fondově financovaného pilíře.

Posílení stability systému

Ke zvýšené stabilitě systému nepochybně přispívá možnost volby alternativy a snížení tak negativních dopadů vyplývajících z budoucího demografického vývoje. Dále se očekává postupné snižování výdajů na důchody, které mají zajistit nově vyvázání pojištěnci.

Vyšší zásluhovost a snížení redistribuce

Skutečnost, že jedinci si budou v rámci fondového financování spořit sami na svůj důchod, povede ke snížení redistribuce. Jedinci pak budou lépe motivováni k ekonomické aktivitě, což zlepší prostředí na trhu práce a tím bude mít pozitivní vliv na celkovou hospodářskou situaci.

2. Slabé stránky systému

Počáteční náklady na zavedení systému

Změna důchodového systému a odchod pojištěnců do fondově financovaného pilíře způsobí výpadek příjmů důchodového pojištění, který bude muset být pokryt ze státního rozpočtu. Dále vzniknou tzv. transformační náklady. Těmito náklady se rozumí vybudování univerzálního systému pro správu individuálních majetkových účtů a komunikaci s investičními společnostmi a poskytovateli anuit. Transformační náklady budou představovat nejvýznamnější zátěž při zavádění nového systému.

Poznámka:

Dobrovolnost vstupu do fondového pilíře by měla zaručovat spíše pozvolný průběh ve snižování příjmů. Je zde tedy malá pravděpodobnost jednorázového, a tím nepřiměřeného počátečního výpadku na straně příjmů. Z dlouhodobého hlediska bude systém vyrovnávat počáteční deficity díky budoucím úsporám ve výdajích. Jistého snížení transformačních nákladů při zavádění fondového pilíře lze dosáhnout maximálním využitím již existujících institucí.

Investiční riziko ve fondově financovaném pilíři

Fondové financování podléhá riziku volatility na kapitálových trzích. Pohyby cen akcií a jiných instrumentů mohou v krátkém období výrazně změnit finanční stav na

individuálním důchodovém účtu, což je riskantní zejména pro osoby relativně blízko důchodového věku.

Poznámka:

Všichni máme určitě v paměti nedávný negativní vývoj na kapitálových trzích, ale je dokázáno, že z dlouhodobého hlediska i navzdory různým krizím dosahují finanční trhy zpravidla vyššího zhodnocení, než dokáže zajistit průběžně financovaný důchodový systém. To umožňuje zvýšit náhradový poměr i u jedinců s průměrnými příjmy. Dále bude samozřejmě umožněn osobám blížícím se k důchodovému věku převod naspořených financí do garantovaných typů fondů, aby došlo k eliminaci rizik v podobě znehodnocení svých investic.

Vysoké správní náklady investičních společností ve fondovém pilíři

Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že velkým problémem fondově financovaných důchodových systémů jsou pořizovací náklady. Jedná se o situaci, kdy část svých výnosů účastníka mohou ukrojit vysoké správní náklady investičních společností. Tyto náklady jsou de facto čistou ztrátou pro pojištěnce.

Poznámka:

Je jasné, že v této sféře nemůžou komerční společnosti pomýšlet na vidinu zisku. Hlavní roli bude hrát státní instituce, která nastaví podmínky tak, aby byly zajištěny minimální náklady pro uchazeče. Zároveň si ponechá právo měnit tyto podmínky i v průběhu spořicí fáze, a tím bude neustále zajištěno nejvýhodnější postavení pro účastníka fondového pilíře. Administrace individuálních majetkových účtů bude proto ponechána v rukou státu a prostředky budou investovány anonymně v agregované formě. Díky anonymitě ztratí přímý marketing investičních společností smysl a umožní jim tak jistou úsporu nákladů, kterou mohou využít ve prospěch účastníků fondového pilíře v podobě nižších poplatků za poskytované služby.

3. Velký otazník

Efektivita systému, založeného na dobrovolném vstupu do fondového pilíře, záleží především na podílu osob, které do II. pilíře vstoupí. Kdyby totiž nastala situace, při níž by došlo k velmi nízké účasti ve fondovém pilíři, tak by se potom takový systém stal silně neefektivním. Vysvětlení je jednoduché. Počáteční transformační deficit by nebyly kompenzovány snižováním výdajů na důchody. Při 50 % podílu osob v II. pilíři už dochází ke zlepšování důchodového salda a systém se stává z dlouhodobého hlediska velmi efektivní.

Počet potencionálních osob, které se zapojí do fondového systému financování, je složité předpovídat. Existuje totiž celá řada rozmanitých faktorů, které ovlivňují možné budoucí uchazeče v rozhodování. Zkušenosti ze zahraničních zemí ale poukazují na fakt, že konečné výsledky vždy předčily očekávání. A to je určitě pozitivní zpráva pro možnost zavedení tohoto systému.

Na závěr této kapitoly uvádím klíčové body, které je podle mého názoru nutné splnit pro zajištění nejvyšší efektivity nového důchodového systému:

- Definice způsobu financování počáteční transformačních nákladů před provedením reformy
- Posouvání hranice odchodu do důchodu v reakci na střední délku života
- Valorizace důchodů na úrovni růstu cen
- Adekvátní počet účastníků ve fondovém pilíři
- Zajištění bezpečnosti a optimálních podmínek pro účastníky fondového pilíře správnou regulací a dohledem nad investičními společnostmi ze strany státu
- Poskytnutí veškerých informací o možnosti zapojení se do fondového systému financování široké veřejnosti

8. Závěr

Důchodový systém v České republice je založen na průběžném financování vyplácených důchodů. Tento systém financování je efektivní v zajišťování důchodových práv, pokud se nezhoršuje poměr mezi počtem přispívajících do systému a počtem důchodců. Současný demografický vývoj v České republice ale ukazuje, že se populace v ČR bude od tohoto předpokladu stále více vzdalovat. Při zachování současného trendu stárnutí populace tak bude financování důchodového systému stále komplikovanější. To by vedlo ke snižování relativní výše důchodů nebo neúměrnému zvyšování odvodů na důchodové zabezpečení s negativním dopadem na cenu práce, zaměstnanost a ekonomický růst.

Současný důchodový systém nabízí relativně vysoké důchody osobám s podprůměrnými příjmy, na které však dlouhodobě nemá dostatek zdrojů. Celkově je dnešní systém nediverzifikovaný, zranitelný a riskantní jak pro občany, tak i pro stát. Navíc tento systém udržuje vysokou míru a objem příjmové redistribuce, což je problematické z hlediska trhu práce.

Česká republika se zavázala k provedení důchodové reformy. V lednu 2007 bylo přijato Programové prohlášení vlády, které obsahovalo záměr provést důchodovou reformu ve třech etapách.

Prozatím proběhla první etapa důchodové reformy, kde byly přijaty parametrické změny, které pouze oddálily okamžik, kdy se saldo rozpočtu stane silně deficitní. Projekce českého důchodového systému do budoucnosti ukazují, že i přes provedené parametrické změny budou ztráty dosahovat úrovně 3% HDP ročně, což by znamenalo dluh dosahující více než 130% na konci tohoto století.

Proto navrhuji zavedení systému, který propojí vazby mezi průběžnou a kapitálovou formou financování důchodového pojištění, která by vytvořila prostor pro individuální rozhodování pojištěnců o diverzifikaci zdrojů. Navržený důchodový systém omezí závislost důchodů na demografickém vývoji, zavede větší zásluhovost a vyšší mezigenerační spravedlnost. Zároveň dobrovolnost vstupu do fondově financovaného

pilíře umožní osobám s nízkými příjmy, jejichž naspořená částka by nemusela zajistit důchod nad hranicí životního minima, zachovat stávající podmínky pro výpočet výše důchodů. Změna důchodového systému a odchod pojištěnců do fondově financovaného pilíře způsobí výpadek příjmů důchodového pojištění, který bude muset být pokryt ze státního rozpočtu. Dojde k přeměně implicitního dluhu systému na explicitní a vzniknou tzv. transformační náklady. Transformační náklady a z nich plynoucí dluh budou představovat nejvýznamnější náklad při zavádění nového systému. V dlouhodobém horizontu bude kompenzován úsporami plynoucími ze zavedení fondového systému, jejichž výše bude záviset na počtu a struktuře vyvázaných jedinců.

Dále jsem zohlednila pojištěnce s dětmi ve fondovém pilíři pro zajištění určité „odměny“ rodičům v souvislosti s narozením a výchovou dětí. Jedná se o procentuelní snížení pojistného do průběžného systému financování po dobu výchovy dětí. Ale s tímto opatřením je spojena řada dalších úprav, tak aby minimálně poškozovalo všechny zúčastněné.

Rozhodnutí o penzijní reformě bude jen na politických představitelích. V současné době je velice těžké předvídat, jak bude politická scéna vypadat po květnových volbách, a tak se nepokusím spekulovat, jestli by tento návrh mohl být schválen. Dle mého názoru je tato cesta pro občany snesitelná, částečně zpomaluje prohlubování deficitu a především diverzifikuje zdroje a snižuje rizika nepříznivého demografického vývoje.

Seznam použité literatury

Citace

Tištěné monografie:

- [1] HALÁSKOVÁ R. *Systémy sociálního zabezpečení*. Ostravská univerzita v Ostravě - Filozofická fakulta, Ostrava, 1. vydání, 2005. 140 s. ISBN 80-7368-115-3.
- [2] HAMERNÍKOVÁ, B., KUBÁTOVÁ, K. *Veřejné finance*. Praha: Eurolex Bohemia, 2000. 402 s. ISBN 80-902752-1-4.
- [3] LOUŽEK M., *Důchodová reforma – revoluce, nebo evoluce?* Občanský institut, Praha, 2008. 15 s. ISBN 978-80-86972-26-8.
- [4] PEKOVÁ, J. *Veřejné finance*. ASPI Publishing, Praha, 3. přepracované vydání, 2005. 527 s. ISBN 80-7357-049-L.
- [5] *Sociální zabezpečení 2010*. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení, odbor komunikace, 1. vydání, 2010. 40 s. ISBN 978-80-87039-19-9.
- [6] ŠULC, P. ILLETŠKO, P. *Penzijní připojištění*. Praha: GRADA Publishing, 1. vydání, 2000. 164 s. ISBN 80-7169-979-9.
- [7] VOSTATEK, J. *Sociální a soukromé pojištění*. Praha: CODEX Bohemia, 1996. 601 s. ISBN 80-85963-21-3.

Zdroje na internetu:

- [8] Česká správa sociálního zabezpečení 2009 [online]. [cit. 2010-03-19] Dostupný z WWW: <<http://www.cssz.cz>>
- [9] Český statistický úřad 2009 [online]. [cit. 2010-03-25] Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz>>
- [10] Ministerstvo financí 2009 [online]. [cit. 2010-03-27] Dostupný z WWW: <<http://www.mfcr.cz>>
- [11] Ministerstvo práce a sociálních věcí 2009 [online]. [cit. 2010-03-02] Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz>>
- [12] *Národní zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech* [online]. MPSV odbor důchodového pojištění, 2005. [cit. 2010-03-28] Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1450/CZ_nsrp_cz.pdf>
- [13] *Pojistně matematická zpráva 2002* [online]. Praha: MPSV odbor sociálního pojištění, 2002. [cit. 2010-03-18] Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1356/zprava_2002.pdf>

- [14] *Pojistně matematická zpráva 2004* [online]. Praha: MPSV odbor sociálního pojištění, 2004.[cit. 2010-03-18] Dostupný z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1357/zprava_2004.pdf>
- [15] *Pojistně matematická zpráva 2006* [online]. Praha: MPSV odbor sociálního pojištění, 2006.[cit. 2010-03-18] Dostupný z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/3284/zprava_2006.pdf>
- [16] *Pojistně matematická zpráva 2008* [online]. Praha: MPSV odbor sociálního pojištění, 2008. [cit. 2010-03-18] Dostupný z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5886/zprava_2008_cz.pdf>
- [17] *Portál veřejné správy české republiky 2010* [online].[cit. 2010-02-10] Dostupný z WWW:<http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/6966/_s.155/708/place?uzel=684&P OSTUP_ID=614&PRVEK_ID=355>
- [18] *Systém sociálního zabezpečení v České republice 2009* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2009 [cit. 2010-02-15] Dostupný z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7089/ssz_cr_cz.pdf>
- [19] *Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v České republice 2008* [online]. Praha: MPSV, 2009. [cit. 2010-03-18] Dostupný z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/8054/Brozura_CZ_MPSV.pdf>
- [20] *Závěrečná zpráva 2005* [online]. Praha: MPSV. Výkonný tým, 2005. [cit. 2010-04-22] Dostupný z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf>
- [21] *Zpráva o stavu prací na důchodové reformě* [online]. Praha: MFČR. PES, 2009. [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW:
<http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/vf_duchod_ref_pes.html>

Právní normy:

- [22] Zákon č. 100/1998 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.
- [23] Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.
- [24] Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
- [25] Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
- [26] Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem v platném znění.

Bibliografie

Tištěné monografie:

- [27] HARRISON, D., *Pension Power*. Chichester, Wiley, 1995.
- [28] CHVÁTALOVÁ, J.: *Úvod do sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění v České republice*. Vysoká škola ekonomická, 1. vydání, 1998. 79 s. ISBN 80-7079-489-5.
- [29] POTŮČEK, M.: *Křižovatky české sociální reformy*. SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, Praha, 1. vydání, 1999. 317 s. ISBN 80-85850-70-2.
- [30] TRNKOVÁ L., ŽENÍŠKOVÁ M. *Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných*. Nakladatelství ANAG, Olomouc, 12. aktualizované vydání, 2007. 183 s. ISBN 978 - 7263 - 426 - 2.

Právní normy:

- [31] Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.
- [32] Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a změně souvisejících zákonů v platném znění.
- [33] Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
- [34] Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.
- [35] Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

Seznam příloh

Příloha 1 - Životní a existenční minimum

Příloha 2 - Vývoj redukčních hranic a nejvyššího denního vyměřovacího základu a denní dávky

Příloha 3 - Průměrná hrubá mzda, průměrné denní nemocenské a jejich relace

Příloha 1

Životní a existenční minimum

Definice životního a existenčního minima

- **Životní minimum** je minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb.
- **Existenční minimum** je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Existenční minimum nelze použít u nezaopatřeného dítěte, u poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve třetím stupni a u osoby starší 68 let.

Právní úprava a hlavní využití

- Životní a existenční minimum je **stanoveno v zákoně č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu**.
- **Hlavní využití** životního a existenčního minima je **v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi**. Životní minimum plní rozhodující úlohu při posuzování hmotné nouze i jako sociálně-ochranná veličina. Vedle životního minima je z důvodu větší motivace zaveden pro dospělé osoby v hmotné nouzi institut existenčního minima.

Náklady na bydlení

- Životní minimum ani existenční minimum **nezahrnují nezbytné náklady na bydlení**.
- **Ochrana v oblasti bydlení** je řešena v rámci systému státní sociální podpory poskytováním **příspěvku na bydlení** a v systému pomoci v hmotné nouzi **doplátkem na bydlení**.

Částky životního minima od 1.1. 2007 (platí i od 1.1.2010) v Kč za měsíc

pro jednotlivce	3126
pro první dospělou osobu v domácnosti	2880
pro druhou a další dospělou osobu v domácnosti	2600
pro nezaopatřené dítě ve věku	
do 6 let	1600
6 až 15 let	1960
15 až 26 let (nezaopatřené)	2250

Životní minimum je součtem všech částek životního minima jednotlivých členů domácnosti.

Částka existenčního minima od 1.1. 2007 (platí i od 1.1.2010) v Kč za měsíc

existenční minimum	2020
--------------------	------

Příklady životního minima různých typů domácností v Kč za měsíc

jednotlivec	3126
2 dospělí	$2880 + 2\ 600 = 5\ 480$
1 dospělý, 1 dítě ve věku 5 let	$2\ 880 + 1\ 600 = 4\ 480$
2 dospělí, 1 dítě ve věku 5 let	$2\ 880 + 2\ 600 + 1\ 600 = 7\ 080$
2 dospělí, 2 děti ve věku 8 a 16 let	$2\ 880 + 2\ 600 + 1960 + 2250 = 9\ 690$
2 dospělí, 3 děti ve věku 5, 8 a 16 let	$2\ 880 + 2\ 600 + 1\ 600 + 1960 + 2250 = 11\ 290$

Společně posuzované osoby

- rodiče a nezletilé nezaopatřené děti,
- manželé,
- rodiče a děti nezletilé zaopatřené nebo zletilé, pokud tyto děti s rodiči užívají byt a nejsou posuzovány s jinými osobami,
- jiné osoby společně užívající byt, pokud písemně neprohlásí, že spolu trvale nežijí a společně neuhrazují náklady na své potřeby.

Společně posuzovanými osobami jsou i osoby, které se přechodně, z důvodů soustavné přípravy na budoucí povolání, zdravotních nebo pracovních (včetně dobrovolnické služby), zdržují mimo byt.

Příloha 2

Vývoj redukčních hranic a nejvyššího denního vyměřovacího základu a denní dávky

Období platnosti redukčních hranic	Redukční hranice		Redukce započitatelného příjmu				Maximální denní vyměřovací základ	Pro období nemoci	Maximální denní výše dávky	
	první	druhá	příjem z částky do	redu- kován na	příjem z částky nad - do	redu- kován na			sazba dávky	výše dávky
od 1.1.1993 do 31.12.1993	190 Kč		190 Kč	nereduk.			190 Kč	1.-3.den od 4. dne	50% 69%	95 Kč 132 Kč
od 1.1.1994 do 1.10.1999	270 Kč		270 Kč	nereduk.			270 Kč	1.-3.den od 4. dne	50% 69%	135 Kč 187 Kč
od 1.10.1999 do 31.12.1999	360 Kč	540 Kč	360 Kč	nereduk.	360 Kč - 540 Kč	60%	468 Kč	1.-3.den od 4. dne	50% 69%	234 Kč 323 Kč
od 1.1.2000 do 31.12.2000	400 Kč	590 Kč	400 Kč	nereduk.	400 Kč - 590 Kč	60%	514 Kč	1.-3.den od 4. dne	50% 69%	257 Kč 355 Kč
od 1.1.2001 do 31.12.2001	430 Kč	630 Kč	430 Kč	nereduk.	430 Kč - 630 Kč	60%	550 Kč	1.-3.den od 4. dne	50% 69%	275 Kč 380 Kč
od 1.1.2002 do 31.12.2003	480 Kč	690 Kč	480 Kč	nereduk.	480 Kč - 690 Kč	60%	606 Kč	1.-3.den od 4. dne	50% 69%	303 Kč 419 Kč
od 1.1.2004 do 31.12.2005	480 Kč	690 Kč	480 Kč	90%	480 Kč - 690 Kč	60%	558 Kč	1.-3.den	25%	140 Kč
			480 Kč	nereduk.	480 Kč - 690 Kč	60%	606 Kč	4.-14. den od 15. dne	69% 69%	386 Kč 419 Kč
od 1.1.2006 do 31.12.2006	510 Kč	730 Kč	510 Kč	90%	510 Kč - 730 Kč	60%	591 Kč	1.-3.den	25%	148 Kč
			510 Kč	nereduk.	510 Kč - 730 Kč	60%	642 Kč	4.-14. den od 15. dne	69% 69%	408 Kč 443 Kč
od 1.1.2007 do 31.12.2007	550 Kč	790 Kč	550 Kč	90%	550 Kč - 790 Kč	60%	639 Kč	1.-3.den	25%	160 Kč
			550 Kč	nereduk.	550 Kč - 790 Kč	60%	694 Kč	4.-14. den od 15. dne	69% 69%	441 Kč 479 Kč
od 1.1.2008 do 29.6.2008	590 Kč	790 Kč	590 Kč	90%	590 Kč - 790 Kč	60%	639 Kč	1.-3.den	0%	0 Kč
								4.-30. den	60%	384 Kč
								31.-60. den	66%	422 Kč
								od 61. dne	72%	461 Kč
od 30.6.2008 do 31.8.2008	550 Kč	790 Kč	550 Kč	90%	550 Kč - 790 Kč	60%	639 Kč	1.-3.den	60%	384 Kč
								4.-30. den	60%	384 Kč
								31.-60. den	66%	422 Kč
								od 61. dne	72%	461 Kč
od 1.9.2008 do 31.12.2008	550 Kč	790 Kč	550 Kč	90%	550 Kč - 790 Kč	60%	639 Kč	1.-3.den	25%	160 Kč
								4.-30. den	60%	384 Kč
								31.-60. den	66%	422 Kč
								od 61. dne	72%	461 Kč

Zdroj: MPSV

Příloha 3

Průměrná hrubá mzda, průměrné denní nemocenské a jejich relace

Rok	Průměrná hrubá mzda		Průměrné denní nemocenské v Kč	Relace průměrné denní nemocenské k průměrné denní mzdě v %
	měsíční v Kč	denní v Kč		
1993	5 817	191	106	55
1994	6 896	227	136	60
1995	8 172	269	146	54
1996	9 676	317	173	55
1997	10 696	352	150	42
1998	11 693	384	152	39
1999	12 655	416	158	38
2000	13 490	442	209	47
2001	14 640	481	226	47
2002	15 711	517	248	48
2003	16 769	551	262	48
2004	17 882	586	254	43
2005	18 809	618	260	42
2006	20 050	659	273	41
2007	21 527	708	285	40
2008	23 395	767	290	38

Zdroj: MPSV